

הארון והמקדש

ראשי פרקים.

1. מטרת המקדש – מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן.
2. האם מצוות בניית הכלים נמנת במנין המצוות – מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן.
3. הסבר מחלוקות הרמב"ם והרמב"ן הנ"ל.
4. הסבר היחס בין ספר שמות לספר ויקרא לאור הסבר מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן.
5. הדמיון בין דרגת גילוי שכינה במשכן לגן עדן.
6. זמן צווי המשכן.
7. האם מצוות בניית הארון נמנת במנין המצוות – מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן.
8. הרכבת שיטות הרמב"ם והרמב"ן ביחס לחלקי המשכן.
9. הסבר חטא נדב ואביהוא.
10. הרכבת שיטות הרמב"ם והרמב"ן ביחס לבית ראשון ובית שני.
11. ההבדל בין "אהל מועד" לבין "משכן".
12. הוכחות לערכו היחודי של הארון:
 - א. הארון עיקר המקדש.
 - ב. מי המצווה על בניתו.
 - ג. בדין נשיאתו.
 - ד. העדרותו ממנין המצוות.
 - ה. העדר מצוות בנייתו בהלכות בית הבחירה לרמב"ם.
 - ו. העדרותו בבית שני.
 - ז. האם הארון מוגדר כלי שרת.
13. משמעותו הרוחנית של הארון בקודש הקודשים (הסבר חטא דוד בנשיאת הארון).
14. מרכזיות קודש הקודשים והארון בעבודת יום הכיפורים.
15. שתי בחינות בארון:
 - א. ארון שיטים וארון זהב.
 - ב. לוחות העדות וספר התורה.
 - ג. שתי בחינות בכרובים.
 - ד. ארון גלה לבבל או נגנו.
16. הוכחות לצורך בכלל ישראל כולו להורדת שכינה במדרגה הגבוהה:
 - א. במתן תורה.
 - ב. בשמונת ימי המילואים.
 - ג. בהעלאת הארון אצל דוד המלך.
 - ד. בבנין שלמה.
17. משמעות העדרותו של הארון בבית שני.

1. מטרת המקדש מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן.

נחלקו הרמב"ם והרמב"ן במטרתו של המקדש. הרמב"ם בתחילת הלכות בית הבחירה כותב: "מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות. וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה, שנאמר – 'ועשו לי מקדש'¹. ובדומה לכך בספר המצוות²: "היא שצונו לבנות בית הבחירה לעבודה, בו יהיה ההקרבה והבערת האש תמיד, ואליו תהיה ההליכה והעליה לרגל והקבוץ בכל שנה, והוא אמרו ית': 'ועשו לי מקדש'¹...".

בניגוד לרמב"ם, הרמב"ן ראה את השראת השכינה כמטרת המשכן. בתחילת פרשת תרומה כותב הרמב"ן: "...והנה הם קדושים ראויים שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל והנה עיקר החפץ הוא במשכן מקום מנוחת השכינה שהוא הארון כמו שאמר: 'ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת', על כן הקדים הארון והכפורת בכאן כי הוא מוקדם במעלה...". וכן הרמב"ן בפרשת עקב³ כותב: "...והיתה המצוה הראשונה ועשו ארון עצי שיטים, כי היא עיקר הכוונה בכל המשכן להיות ה' יושב הכרובים...". וכן בריש פרשת פקודי מפרש הרמב"ן: "אמר 'המשכן' ו'משכן העדות', בעבור כי 'ריעות שש משור הם שיקראו משכן במצוה ובמעשה אבל משכן העדות כולל הבית בכללו שהוא המשכן הנעשה ללוחות העדות...". בהמשך נבאר על פי המחלוקת במטרתו של המקדש מה מעמדו של הארון במקדש.

2. האם מצות בנית הכלים נמנת במנין המצוות מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן.

הרמב"ם בספר המצוות² במצוות בנין בית המקדש כולל גם את הכלים, וז"ל: "...הנה התבאר שבנין בית הבחירה מצוה בפני עצמה, וכבר בארנו שזה הכלל כולל מינים רבים שהם המנורה והשולחן והמזבח וזולתם כולם מחלקי המקדש והכל יקרא מקדש, וכבר ייחד הצווי בכל חלק וחלק...". וכן הרמב"ם בהלכות בית הבחירה⁴ מדקדק בלשונו ומגדיר את צווי בנית הכלים כחלק ממצות המקדש, וז"ל: "ועושיין במקדש כלים...". (הרמב"ם יכל לומר שעושיין כלים ומכניסם למקדש, ברם אין הדיוק הכרחי.)

נמצנו למדים שלדעת הרמב"ם הכלים לא נמנו כמצוה עצמאית מפני שהכלים הם חלק ממצות המקדש, (והרמב"ם לשיטתו שמטרת המקדש הקרבת הקורבנות) ואין דרכו של הרמב"ם למנות חלקי מצוות במנין המצוות, כמבואר בשורש הי"א: "שאין ראוי למנות חלקי המצוה חלק חלק בפני עצמו כשיהיה המקובץ מהם מצוה אחת...".

1. שמות תרומה כ"ה, ז'.

2. מצוה כ'.

3. פרק י' פסוק א'.

4. פרק א' הלכה ו'.

הרמב"ן⁵ אף הוא לא מנה את הכלים כמצוה עצמאית אלא שנימוקו אינו כרמב"ם שהכלים חלק ממצות המקדש. לדעת הרמב"ן ההסבר שהכלים לא נמנו כמצוה עצמאית, מפני שהכלים הם הכשר מצות עבודה, וז"ל: "...וכבר התבאר שאין מונין חלקי המצות ולכן לא נמנה אנתנו עשיית השלחן והמנורה והמזבח מצוה, מפני שנצטוינו לשום לחם לפני ה' תמיד וצוה אותנו בהכשר העבודה הזאת שהיא לשום אותו בשולחן מתואר, ושיסדר [עליו בענין כן, וצונו יתברך בהדלקת הנר לפניו, וסדר] לנו שתהיה ההדלקה הזו במנורת זהב משקלה וענינה כן וכן, והנה הם תשמישי קדושה. ולא הוכשר בעיני הטעם שכתב בו הרב שאמר: 'שהם חלקים מחלקי המקדש', לפי שאין הכלים מן הבית אבל הם שתי מצות ואינם מעכבות זו את זו, ומקריבים בבית אע"פ שאין בו כלים אלו...".

3. הסבר מחלוקות הרמב"ם והרמב"ן הנ"ל.

הרמב"ן סובר שהמקדש נועד להשראת שכינה כפשט הפסוק⁶: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", ובמקדש יש יכולת לביצוע עבודת הקורבנות המבטאת את משמעות נוכחות השכינה בתחתונים, אולם מציאות השכינה אינה קשורה להקרבת הקורבנות. הרמב"ם, לכאורה, קשה שהרי כתוב במפורש "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", אלא שהרמב"ם יסבור אחת משלוש אפשרויות:

א. הדרך להגיע לנוכחות שכינה היא דרך עבודת הקורבנות, ואם כן ישנה מחלוקת מהותית בין הרמב"ם לרמב"ן – האם נוכחות השכינה במקדש עומדת מעצמה על ידי אתערותא דלעילא וזוהי סברת הרמב"ן, או שהשכינה מצויה בעקבות מעשה הקורבנות על ידי מעשה האדם – אתערותא דלתתא. ברור שגם לרמב"ן התנאי לשכינה הם מעשי עם ישראל, אולם לרמב"ם זוהי סיבת נוכחות שכינה ואילו לרמב"ן זהו תנאי לנוכחות שכינה.

ב. משמעות השכינה ביחס לאדם באה לידי ביטוי בהקרבת הקורבנות, ואם כן מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן – האם עצם נוכחות השכינה היא מטרה בפני עצמה. נראה שהרמב"ם, מזקק האלוקות מעבודה זרה, שלל את תפיסת הרמב"ן, שיש בה קורטוב של צמצום האלוקות. לדעת הרמב"ם המקדש נועד אך ורק לצורך האדם המקריב את הקרבנות וממילא אין במקדש צמצום האלוקות, אלא מקום המספק את צרכי האדם.

ג. הקורבנות ועבודת המקדש אינם קשורים כלל להשראת השכינה, ואת הפסוק "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", שלכאורה קושר אותם, אולי יפרש הרמב"ם על דרך השלילה. כאשר יהיה בית לעבודת ה' ולא יעבדו אלילים, אז הקב"ה ישרה שכינתו מעין "והיה מחנך קדוש". לפי דרך זו הרמב"ם מרחיק כל קשר בין השראת שכינה ומעשים גשמיים.

5. מצוה ל"ג.

6. שמות כ"ה, ז'.

4. הסבר היחס בין ספר שמות לספר ויקרא לאור הסבר מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן.

התורה בסוף ספר שמות מתארת את גמר הקמת המשכן: "ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן. ולא יכל משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן, וכבוד ה' מלא את המשכן". השכינה מלאה את המשכן במדרגה נעלה מהקרבת הקורבנות או ממעשה האדם בתוך המשכן, ואפילו לא במדרגתו של משה רבינו. הדבר בא לידי ביטוי בצורה נפלאה בטרגדיה האדירה, שאחרי כל עמל בנית המשכן והקמתו: "...ולא יכל משה לבא אל אהל מועד".

הזוהר⁷ מדקדק: "...תא חזי מה כתיב: 'וכבוד ה' מלא את המשכן', מלא לא כתיב, אלא 'מלא', ומכאן מגיע להגדרת מדרגת השכינה באוהל מועד באותו מעמד: "דהוה שלים לעילא ותתא, עם משכנא דלתתא. תקונא טמירא דנחת לתתא ואתקין שכינתא"⁸.

גם בפסוקים האחרונים של ספר שמות בא לידי ביטוי הרעיון שמדרגתה של השכינה שהתגלתה היתה במדרגת הרצון האלוקי הנעלה ממעשה האדם במשכן: "ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם. ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד יום העלות. כי ענן ה' יומם ואש תהיה לילה בו, לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם". המשכן המתואר בסוף ספר שמות ערכו ב"כבוד ה' מלא את המשכן" גם ללא הקרבת הקורבנות על ידי האדם, ומשמעותה המעשית של נוכחות השכינה לגבי המסעות.

בתחילת ספר ויקרא ניתן לראות התמודדות ופתרון עם אי יכולתו של משה רבינו להכנס למשכן.

חז"ל יחסו משמעויות שונות לקריאת הקב"ה למשה בתחילת ספר ויקרא. במדרש רבה⁹ מתואר יחודה של קריאת הקב"ה למשה, וז"ל המדרש: "ויקרא אל משה' ולאדם לא קרא? והלא כבר נאמר: 'ויקרא ה' אלקים אל האדם'¹⁰! אלא אין גנאי למלך לדבר עם אריסו. 'יידבר ה' אליו', ועם נח לא דבר? והלא כבר נאמר: 'יידבר אלהים אל נח'¹¹! אלא אין גנאי למלך לדבר עם נקודו. 'ויקרא אל משה' ולאברהם לא קרא: 'ויקרא מלאך ה' אל אברהם'¹²? אלא אין גנאי למלך לדבר עם פונדקי שלו. 'ויקרא אל משה', ולא כאברהם, באברהם כתיב: 'ויקרא מלאך ה' אל אברהם' המלאך קורא והדבור מדבר, ברם הכא אמר ר' אבין: אמר הקב"ה – אני הוא הקורא ואני המדבר, שנאמר¹³: 'אני אני דברתי אף קראתי הביאותיו והצליח דרכו'."

לאור הנ"ל מובן מדוע יחסו משמעויות כה רבה לקריאת הקב"ה למשה, שהרי הקריאה התמודדה עם כניסתו של משה רבינו לאהל מועד, ברם לא ברור איך קריאת הקב"ה פתרה

7. ויקרא דף ב' ע"ב.

8. עיין בלקוטי תורה לבעל התניא בריש פרשת ויקרא שמבאר את הזוהר.

9. ויקרא פרשה א' ט'.

10. בראשית ג'.

11. בראשית ח'.

12. בראשית כ"ב.

13. ישעיהו מ"ח.

את אי יכולתו של משה רבינו להכנס למשכן. הרמב"ן בריש הספר באר את הקריאה למשה על דרך הפשט: "אמר הכתוב בכאן 'ויקרא אל משה וידבר ה' אליו', ולא כן בשאר המקומות, בעבור שלא היה משה יכול לבא אל אהל מועד להיותו נגש אל המקום אשר שם האלהים רק בקריאה שיקרא אותו, שכבר נאמר למשה 'ודברתי אתך מעל הכפורת, אשר אועד לך שמה', וכיון שידע שהשם יושב הכרובים שם נתירא לבא באהל כלל עד שיקרא אליו, כאשר בהר סיני שאמר 'ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן'. או שלא היה משה יודע שהכבוד באהל ושיהיה לו הדבור משם כי לא כסוהו הענן עד יום השמיני כדעת רבותינו, ואחרי הקריאה בא משה לפני ולפנים.... וזה דרך פשט הכתוב".

ניתן להבין שספר ויקרא בכללותו הוא פתרון לאי יכולתו של משה רבינו להכנס, מפני שיחס המשכן לאדם נערך בעבודת הקורבנות, והדברים מובנים היטב לפי תפיסת הרמב"ם במטרתו של המקדש.

אולם ניתן לנקוט בשתי דרכים נוספות: האחת – על ידי קריאת הקב"ה למשה ניתנה היכולת להכנס למקדש, הקריאה מעלה את הנקרא למדרגה שיוכל להכנס, והשניה – גילוי השכינה המתואר בספר ויקרא נמוך במדרגתו מגילוי שכינה המתואר בסוף ספר שמות. הרמב"ן בפירושו על דרך האמת באר בדרך השניה, וז"ל בריש ספר ויקרא: "ועל דרך האמת הוא כמו 'ואל משה אמר עלה אל ה'', וסודו ידוע ממעמד הר סיני ובעשרת הדברות, וכבר רמזתי לו". הרמב"ן בשמות פרק כ"ד א' מבאר על פי הגמ' בסנהדרין דף ל"ח ע"ב. הגמ' שם מפרשת את הפסוק: "ואל משה אמר עלה אל ה'', וז"ל הגמ': "אמר ההוא מינא לרב אידי: כתיב – 'ואל משה אמר עלה אל ה'', עלה אלי מבעי ליה! א"ל: זהו מטטרון ששמו כשם רבו, דכתיב – 'כי שמי בקרבו'...". וז"ל הרמב"ן... ויאמר ה' אל משה עלה אל מטטרון שנקרא בשמי ה'. והטעם עלה אל מקום הכבוד אשר שם המלאך הגדול, והכונה כי משה יבוא בתוך הענן אשר שם כבוד ה', ולא יבא אל ה' המיוחד, כי לא יראני האדם וחי...".

בעל ה"תניא" ב"ליקוטי תורה"¹⁴ איחד את שתי הדרכים. בתחילה נוקט בדרך הראשונה: "והנה לכן נאמר ויקרא אל משה פי' ענין קריאה זו הינו הארה והשפעה למשה כדי שעי"ז יוכל לעלות ולבא אל אהל מועד... דהנה בפסוק 'וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש' תרגם יונתן ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש כו'. שתרגם ענין קריאה קבלה שהוא על ידי המשכה שממשיכים זה לזה וכל אחד מקבל המשכה זו... ועיין בזה בראשית¹⁵ ע"פ ויקרא אלקים לאור יום כו' שהוא ג"כ ע"ז ע"ש ועד"ז י"ל פי' קרא לשמש וזרח אור וכמ"כ פי' ויקרא אל משה היינו המשכת הארה אל משה". ובהמשך דבריו משלב את הדרך השניה, וז"ל: "...והארה זו הוא ענין אל"ף זעירא דויקרא. כי הנה אל"ף אותיות פלא, שהוא מה שלמעלה מההשגה, וגם אל"ף אאלפך חכמה. כלומר שהוא מקור שממנו תמצא החכמה. והיינו כי האלף הוא בכתר שלמעלה מן החכמה ועמ"ש ב' צו בענין אשר עשה עמכם להפליא. ועי' בזה בראשית בהקדמה ד"ג ע"ב אך יש א' מאתון רברכן היינו בחינת הכתר כמו שהוא במהותו ועצמותו ושמה לא יכל משה

14. דף א' ע"א אות ב'.

15. דף ט"ז סוע"ב.

לבא. וא' מאתוון זעירין היינו הארת הכתר כמו שנמשך למטה על ידי צמצום ומבחינתה זו הוא שויקרא אל משה ונמשך לו הארה שעל ידי זה יוכל אחר כך לבוא אל אהל מועד אשר שכן עליו הענן כו', ובדברי הימים נאמר אדם באלף מאתון רברכן והוא בחינת אדה"ר כמו שהיה לפני החטא שהיה במדרגה גבוה מאוד נעלה כמ"ש בספר הגלגולים פי"ט...".
(יש להעיר שבעל התניא דיבר על מעבר מהכתר לחכמה ואילו הרמב"ן דיבר על "כבוד ה'", ואכמ"ל)

לאור דבריו של בעל התניא (ולא כדרכו) ניתן לראות שתי דרכים להסבר סוף ספר שמות:

דרך אחת – סוף ספר שמות מהווה ביטוי לאופיה של השכינה גם לאחר הקמתו, ותחילת ספר ויקרא מהווה פתרון לאי יכולתו של משה רבינו להכנס על ידי קריאת ה' למשה רבינו וקבלת השפעה והארה על ידי קריאת זו, ובדרך הזאת נראה לי שנקט הרמב"ן, וממילא "כבוד ה' מלא את המשכן" הוא המוטיב המרכזי במשכן גם ללא הקרבת הקורבנות.

דרך שניה – ספר ויקרא עוסק בהתגלות שכינה ברמה נמוכה יותר על ידי מעשה האדם הבא לידי ביטוי בספר ויקרא במעשה הקורבנות – זוהי דרכו של הרמב"ם שראה את המוטיב המרכזי במשכן בהקרבת הקורבנות. לדרכו של הרמב"ם סוף ספר שמות מהווה התגלות שכינה ברמה גבוהה יותר בבחינת "אנכי ה' אלקיך", ו"לא יהיה לך אלקים אחרים על פני" שנאמרו מפי הגבורה, ובבחינת האור הגנוז לצדיקים לעתיד לבוא שיהיה "אור הלבנה כאור החמה וכאור שבעת ימי בראשית", גילויים אלה אינם אלא גילויים זמניים בזמן הבריאה, ואח"כ חובתנו על ידי התערותא דלתתא להגיע לאותן רמות של גילויים אלקיים. נראה לבטא את הרעיון הנ"ל שנחלקו הרמב"ם והרמב"ן באופיה של הא' הזעירא. לפי תפיסת הרמב"ם נראה בה ביטוי למדרגה הנמוכה של האדם אחרי החטא, ואילו לפי תפיסת הרמב"ן נומר שקריאת הקב"ה למשה וכניסתו למקדש מעלה את האדם של אחרי החטא, המבוטא בא' זעירא, למדרגת האדם קודם החטא, אלא שברמב"ן הדבר קשה מפני באורו לעיל: "והכונה כי משה יבא בתוך הענן אשר שם כבוד ה' ולא יבא אל ה' המיוחד, כי לא יראני האדם וחי".

מצינו בפרשת מעמד הר סיני דמיון לקריאת הקב"ה למשה אחרי ש"כבוד ה' מלא את המשכן", וכידוע המשכן מהווה המשך מעמד הר סיני. בפרשת מתן תורה מצינו את התאור של הקריאה בשני מקומות: ראשית בפרשת יתרו (פי"ט, כ'): "וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר, ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה". וביתר דמיון לסוף ספר שמות ותחילת ספר ויקרא מצינו בסוף פרשת משפטים (פכ"ד, ט"ז): "וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים, ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן".

בתאור מעמד הר סיני בפרשת יתרו התורה מתארת את גילוי כבוד ה' קודם לקריאת ה' אל משה: "ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקל שופר חזק מאוד ויחרד כל העם אשר במחנה... והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש ויעל עשנו כעשן הכבשן ויחרד כל ההר מאוד.. וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה".

ואילו בתאור עלית משה רבינו בסוף פרשת משפטים¹⁶ לקבל לוחות, התאור הפוך קודם

משה רבינו עולה ורק אח"כ הענן מכסה את ההר – "ויעל משה אל ההר, ויכס הענן את ההר". אולם יש להעיר שגם בעלית משה רבינו לקבל לוחות הקב"ה קורא אל משה – "וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסו הענן ששת ימים, ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן".

אפשר לבטא את מה שהסברנו לעיל בשאלה האם פתיחת ספר ויקרא היא בבחינת קריאת ה' למשה במעמד הר סיני שבפרשת יתרו, או שספר ויקרא מהוה בחינה של עלית משה רבינו לקבל לוחות, שעלית משה מורידה את הענן ובהמשך על ידי שמונת ימי המילואים יורדת שכינה, כדברי משה לאהרון בפרשת שמיני¹⁷: "ויאמר ה' זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'", וכדברי רש"י¹⁸: "...אהרון אחי כדאי וחשוב ממני שע"י קורבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכס ותדעו שהמקום בחר בו".

יש להעיר שקושית הזוהר¹⁹: "תא חזי כד סליק עננא על משכנא ושרא עלוי, כל אינון רתיכין, וכל אינון מאני משכנא דלעיל, כלהו הו גו עננא. מה כתיב: 'ולא יכל משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן', וכתוב: 'ויבא משה בתוך הענן ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה', אי משה לא הוה יכיל לאעלא למשכנא, אמאי הוה יתיב בטורא כל אינון ארבעין יומין", ובדומה מצינו שהקשה במדרש הגדול: "...אמר ר' חמא בר' חנינא: וכי תעלה על דעתך שהיה משה מתירא מן הענן, והרי כבר נאמר: 'ויבא משה בתוך הענן' מלמד שהיתה הענן נבקעת לו והיה מהלך בתוכה כאדם שמהלך בתוך שביל...". לפי הנ"ל ניתן לומר שגם במעמד הר סיני וגם באהל מועד קריאת הקב"ה פתרה את הבעיה של ו"לא יכל משה לבא אל אהל מועד", עיין במדרש הגדול ובזוהר שיישבו בדרכים אחרות.

5. הדמיון בין דרגת גילוי שכינה במשכן לגן עדן.

בגן עדן מצינו ביטויים של גילוי שכינה בתחתונים במדרגה גבוהה. בגן עדן ובמשכן מצינו כיוונים הפוכים בהתמודדות האדם עם השכינה. במשכן "כבוד ה' מלא את המשכן" והקב"ה קורא למשה רבינו להכנס לכבוד ה', על אף הקושי להמצא עם נוכחות שכינה. בניגוד לזה בגן עדן לאחר החטא הקב"ה מגרש את אדם וחווה מגן עדן. נראה לומר שהמשכן הוא בבחינת גן עדן שלפני החטא.

ניתן למצוא כמה ביטויים לדמיון בין גן עדן לבין המשכן: אחרי החטא וגירוש האדם מגן עדן נאמר בתורה²⁰: "וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים" – שני דמיונות למשכן, האחד כרובים והשני הביטוי "וישכון" מלשון "משכן".

בפסיקתא רבתי²¹ הרחיבו את הדיבור בהשוואה בין גן עדן למשכן, וז"ל: "וכבוד ה' מלא

17. פרק ט' פסוק ו'.

18. פרק ט' פסוק כ"ג.

19. דף ב'.

20. פרק ג' פסוק כ"ד.

את המשכן, 'ויהי ביום כלות משה וכו', רשב"י אומר: מאי 'ויהי'? דבר שהיה ופסק וחזר להיות כמו שהיה, שכן אתה מוצא מתחלת ברייתו של עולם היתה שכינה בתחתונים, כמו שכתוב²²: 'וישמעו את קול ה' מתהלך בגן, חטא אדם הראשון - נסתלקה השכינה לרקיע הראשון. עמד קין והרג לאחיו - נסתלקה לרקיע השני. עמדו דור אנוש וחטאו 'אז הוחל לקרא בשם ה'²³ - ונסתלקה לרקיע השלישי. עמדו דור המבול וחטאו, כמה שכתוב²⁴: 'וירא ה' כי רבה רעת האדם' - ונסתלקה השכינה לרקיע [הרביעי]. חטא דור הפלגה - נסתלקה השכינה לרקיע [החמישי]. עמדו הסדומים - ונסתלקה לששי, שהיו חוטאים 'ואנשי סדום רעים וחטאים'²⁵. באו פלשתים וחטאו, 'וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה'²⁶ - ונסתלקה לשביעי, בא אברהם וסיגל מעשים טובים - וירדה השכינה מן הרקיע השביעי לשישי. בא יצחק ופשט צוורו על גבי המזבח - וירדה מן השישי לחמישי, בא יעקב ונטע אהל תורה כמו שכתוב²⁷: 'ועקב איש תם יושב אהלים' - וירדה השכינה מחמישי לרביעי. בא לוי - והורידה מרביעי לשלישי. בא קהת - והורידה משלישי לשני, בא עמרם - והורידה לראשון, אשריהם הצדיקים שהם משכינים השכינה בארץ, שכן כתיב²⁸: 'כי ישרים ישכנו ארץ' בא משה - והורידה למטה, כמה שכתוב: 'וכבוד ה' מלא את המשכן' (יש להעיר שבתורת הספירות ספירת החסד של אברהם אבינו הספירה השביעית מלמטה, וספירת הגבורה של יצחק השישית, וספירת התפארת של יעקב החמישית, ואכמ"ל).

(יש להעיר שבב"ר פ"ט ז' מופיע מדרש דומה ושם לא מופיע אצל משה הפסוק: 'וכבוד ה' מלא את המשכן'. ר' צדוק הכהן ב"פרי צדיק" פרשת ויקהל ב' מבאר את המדרש גם ללא משכן במתן תורה, והמדרש שלנו העוסק במשכן הוא רק לאחר החטא. מתן תורה החזיר את מחנה עם ישראל כולו למדרגה של עולם קודם החטא.)

ובדומה מצינו בתנחומא ישן²⁹, מדרש המדמה את השכינה בתחתונים בגן עדן למשכן, וז"ל: "'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם', אמר ר' שמואל בר אבא: נתאוה הקב"ה כשם שיש לו דירה למעלה כך יהא לו דירה למטה, שכך הוא אומר לאדם הראשון: אם זכית, כשם שאני מלך על העליונים, כך אני עושה אותך מלך על התחתונים וכו', והוא לא עשה כן אלא כיון שחטא אדם סילק שכינתו ממנו, וכיון שעמדו ישראל אמר להם הקב"ה: לא יצאתם ממצרים אלא על מנת שתעשו לי משכן ואשרה שכינתי ביניכם, שנאמר: 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'".

בפרישית שילוח טמאים מן המחנה, בפרשת נשא, מצינו ביטוי הלכתי שמוכן היטב אם רואים את מחנה שכינה כגן עדן קודם החטא בו היו החיים נצחיים.

21. פ"ה ז'.

22. בראשית פרק ג' פסוק ח'.

23. שם פרק ד' פסוק כ"ו.

24. שם פרק ו' פסוק ה'.

25. שם פרק י"ג פסוק י"ג.

26. שם פרק כ' פסוק ב'.

27. שם פרק כ"ה פסוק כ"ז.

28. משלי פרק ב' פסוק כ"א.

29. בחקתי ס"ה.

בתורה נאמר: "צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב, וכל טמא לנפש. מזכר עד נקבה תשלחו אל מחוץ למחנה תשלחום, ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שכן בתוכם." רש"י על אתר על פי הגמ' בפסחים מחלק בין דיני צרוע, זב, וטמא מת, וז"ל: "וישלחו מן המחנה, שלש מחנות היו שם בשעת חניתן, תוך הקלעים היא מחנה שכינה, תניית הלויים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לוי, ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל. הצרוע נשתלח חוץ לכולן, הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים, וטמא לנפש מותר אף בשל לוייה ואינו משולח אלא משל שכינה, וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים".

לכאורה הדינים הנ"ל הפוכים מן ההגיון הפשוט, מפני שטמא מת החמור מכולן בדרגת טומאתו קל בדיני שילוח המחנות ממצרוע זוב הפחותים בדרגת טומאתם. ר' צדוק הכהן ב"פרי צדיק" על אתר מסביר ופותר את הקושי בדיני שילוח טמאים מן המחנה, וז"ל: "ואח"כ כתיב פ' שילוח טמאים שמצורע משתלח חוץ לג' מחנות שזה כנגד הקנאה והכעס שאין לו חלק כלל בישראל, והזב שהוא כנגד קליפת התאוה משתלח חוץ למחנה לוייה דמי שהוא פנוי לתורה ועבודה כמו הלויים בכלל יש בו כח לתבל היצר של תאוה* (כמו"ש קידושין ל' ע"ב), וטמא מת משתלח חוץ למחנה שכינה שהוא התורה בעצמה אילנא דחיי ומי שהוא אחוז בד"ת שנבלע בגופו אינו מת כמו"ש יעקב אבינו לא מת (תענית ה' ע"ב)...". לפי דרכנו דבריו של ר' צדוק מובנים להפליא מפני שמחנה שכינה במהותו מבטא מציאות קמאית מעין גן עדן קודם החטא ובו לא שייך מות שנגזר בעטיו של נחש.

אף דינו של כהן גדול, שאסור להטמא אף לקרוביו, מתבאר לפי דרכנו שמשכן מבטא את המצב קודם החטא – הכהן הגדול הוא היחיד שרשאי להכנס לקודש הקדשים, על הכהן נאמר בפרשת אמור³⁰: "ועל כל נפשות מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא. ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני ה'", טומאת מת נגזרה בעטיו של נחש, ומכיון שבמשכן ישנו ביטוי של מציאות קודם החטא נאסר לכהן הגדול להטמא למתים ואפילו לאביו ולאמו. נלענ"ד להעלות השערה שגם הדין שנאמר בכהן גדול: "והוא אשה בבתוליה יקח" מביע את הדמיון לאדם שניתנה לו חוה עם יצירתה.

הרב קוק באורות הקודש ח"ב מ' תאר את התעלות הכהנים מהמות, וז"ל: "המות הוא חזיון שוא, טומאתו היא שקרו, מה שבני אדם קוראים מות הרי הוא רק תגבורת החיים ותעצומתם. ומתוך השקיעה התהומית בקטנות, אשר יצר לב האדם השקיע אותו בה, הרי הוא מצייר את תגבורת החיים הזאת בצורה מדאיכה וחשוכה, שהוא קוראה מות.

* כדאי להוסיף את דברי הרמב"ם בסוף הלכות איסורי ביאה: "וכן ינהוג להתרחק מן השחוק ומן השכרות ומדברי עגבים שאלו גורמין גדולים והם מעלות של עריות. ולא ישב בלא אשה שמנהג זה גורם לטהרה יתירה. גדולה מכל זאת אמרו יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה וירחיב דעתו בחכמה שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה. ובחכמה הוא אומר: 'אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד'".

30. פרק כ"א פ' י"א י"ב.

מתעלים הם הכהנים בקדושתם מהקשבה שקרית זו, שאי אפשר להמלט ממנה כל זמן שהממשל הכוזבי כל כך שולט בעולם, כי אם בהעברת העינים מהמחזה המביא את רשמי ההטעאה הללו אל הנפש, על כל נפשות מת לא יבא, לנפש לא יטמא בעמיו".

בהמשך אדון באופן שבו המשכן עם ארון העדות מבטא את המצב קודם החטא בגן עדן.

6. זמן צווי המשכן.

במדרש תנחומא³¹ מובא דיון אימתי היה צווי המשכן, וז"ל: "ועשו לי מקדש אימתי נאמר למשה הפרשה הזו של משכן, ביום הכיפורים עצמו, אע"פ שפרשת המשכן קודמת למעשה העגל, אמר ר' יהודה ב"ר שלום: אין מוקדם ומאוחר בתורה...הוי ביום הכיפורים נאמר למשה 'ועשו לי מקדש'. מניין? שכן עלה משה בשש בסיון, ועשה ארבעים יום וארבעים לילה, ועוד עשה ארבעים, ועוד עשה ארבעים – הרי מאה ועשרים, ואתה מוצא שביום הכיפורים נתכפר להם ובו ביום אמר לו הקב"ה: 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'..."

רש"י והרמב"ן נחלקו אף הם אימתי היה צווי מלאכת המשכן. לדעת הרמב"ן הצווי היה כשמשוה עלה בפעם הראשונה, ואינה תוצאה של חטא העגל. נראה שהרמב"ן לשיטתו ש"עיקר החפץ הוא במשכן מקום מנוחת השכינה שהוא הארון", מטרה שקיימת גם ללא חטא.

נלענ"ד שמשמעות הצווי ביום הכיפורים, כאשר בני ישראל מתעלים למדרגת מלאכים, מגלה את מהותו של המקדש המבטא מציאות של עולם קודם החטא בעולם הזה, ולכן עבודת יום הכיפורים כשרה דוקא בכהן גדול.

7. האם מצוות בנית הארון נמנה במנין המצוות מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן.

הרמב"ם בספר המצוות הנ"ל לא מזכיר את הארון בין הכלים שמזכיר כחלק ממצוות בנית המקדש, לעומתו הרמב"ן מונה³² את מצוות בנית הארון כמצוה עצמאית,

וז"ל: "...לפי שאין הכלים מן הבית אבל הם שתיים מצות ואינם מעכבות זו את זו, ומקריבין בבית אע"פ שאין בו כלים אלו. ולכן אצלי עשיית הארון והכפרת לשום שם העדות תמנה מצוה בפני עצמה. ואל תחשוב לומר שלא תמנה שלא נצטוינו לדורות ולא נעשה אלא ללוחות הברית, וכבית שני שלא היה ארון שנגזז מהם או כדברי האומר שגלה

31. סימן ח'.

32. מצוה ל"ג.

לבבל³³ לא עשו ארון אחר, שהרי כבר מנה הרב משאו על הכתף מצוה לפי שהמצוה היא קיימת לדורות, והארון עם לוחות הברית קיים לנו לעולם, ומצות נשיאתו כליום או ככהנים אינו נגדר בזמן אלא כל זמן שימצא אנו מצווין לנשאו, ועוד הוא עתיד להגלות אמן במהרה בימינו יהיה, והנה היא מצוה מכלל מצות עשה לפי שהיותו קיימת לנו, ועוד שאם נעלה על דעתינו חס ושלום שיאבד או שישבר מצוה לעשות כמדה הראשונה לשום שם לוחות העדות, כי כך נצטוינו והנה מכל מקום היא מצוה מיוחדת בפני עצמה, אינה הכשר מצוה אחרת כמנורה והמזבחות והשולחן...".

את שיטת הרמב"ם ניתן להבין שאין צורך למנות את הארון בתור מצוה עצמאית מפני שהוא חלק אינטגרלי מן המשכן, ברם לרמב"ן צ"ע שהרי לדידו עיקר הכוונה במשכן היא הארון, ואם כן מן הראוי שלא נמנה את הארון כמצוה בפני עצמה. בהמשך ננסה לבאר את שיטת הרמב"ן.

8. הרכבת שיטות הרמב"ם והרמב"ן ביחס לחלקי המשכן.

שמעתי ממו"ר הרא"ל שחילק וטען שלגבי ההיכל וקודש הקודשים תפיסת הרמב"ן מסתברת, ולגבי העזרה תפיסת הרמב"ם מסתברת.

דבריו נראים מפני שבהיכל העיקר אינו עבודת הקורבנות, אלא המנורה, ובמנורה ניתן להרחיב ולבאר שלא ההדלקה היא העיקר אלא שיהיה דלוק, ולכן לדעת הרמב"ם^{33*} ניתן להדליק את המנורה בחוץ על ידי זר. וכן לחם הפנים אינו עבודה ובמזבח הפנימי מזבח הזהב לא מקריבים קורבנות, אלא קטורת וזריקת דם שעירים הפנימיים. התורה בפרשת תצוה (ל', ט' י') מדגישה את יחודיות מזבח הפנימי: "לא תעלו עליו קטרת זרה ועלה ומנחה ונסך לא תסכו עליו. וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה, מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם קדש קדשים הוא לה". בודאי קודש הקודשים שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכיפורים לעבודות דם וקטורת עיקרו השראת שכינה ולא עבודה. בניגוד לעזרה ששם מצוי מזבח העולה רחב ממדים שעליו מקריבים את כל הקורבנות, ששם תפיסת הרמב"ם מסתברת.

ניתן לבאר לפי זה מדוע במזבח החיצון "אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט³⁴, בניגוד למזבח הפנימי שלמדנו במסכת יומא³⁵ שהיו לוקחים את האש מהמערכה המיוחדת שהיתה על מזבח החיצון, והגמ' לומדת מפסוק שהיתה מערכה מיוחדת לקטורת של מזבח הזהב על מזבח החיצון, וז"ל הגמ': "...אמר קרא: 'היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה'— זו מערכה גדולה, ואש המזבח תוקד בו— זו מערכה שניה של קטורת", לפי הנ"ל מובן מפני שמזבח החיצון עיקרו לעבודת הקורבנות על ידי האדם, כתפיסת הרמב"ם, והשכינה יורדת על ידי אתערותא דלתתא "אש מן ההדיוט", בניגוד למזבח הפנימי המצוי

33. יומא נ"ג ע"ב.

33*. הלכות ביאת פ"ט ה"ז ובחידושי ר' חיים על אתר.

34. יומא כ"א ע"ב.

35. דף מ"ה ע"א.

בהיכל, ששם תפיסתו של הרמב"ן מסתברת יותר, ולפי מה שהסברנו שם השכינה היא במדרגה של אתערותא דלעילא ולכן האש אסורה לבא מן ההדיוט, ואם נדייק בלימוד הנ"ל – מערכת הקטורת נלמדת מפסוק העוסק במציאות האש על מזבח החיצון, כאשר האש שהובאה על ידי ההדיוט נהפכה להיות אש עליונה, נדמה לי שניתן להרחיב ולומר שאש של הדיוט יכולה להפך לאש עליונה דוקא על ידי מזבח החיצון הוא מזבח העולה – כאשר אדם משעבד את כל כוחותיו לה', בבחינת אדם המוסר את נפשו כקרבן עולה, אז גם מעשה האדם בבחינת מעשה ה'.

ראיה נוספת לחלוקה הנ"ל בין ההיכל לעזרה מצינו בדין קידוש ידים ורגלים. בפרשת כי תשא³⁶ מופיע אחד המקורות לדין קידוש ידים ורגלים, ושם מופיע הזמן שבו הכהנים מצווים לקדש ידים ורגלים: "בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימותו, או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה לה".

בגמ' בזבחים³⁷ מובאת מחלוקת בין רבי לרבי אלעזר בר' שמעון בדין הזמן והסיבה לקידוש ידים ורגלים, ומחלוקתם מתמקדת בהסבר הפסוק בכי תשא, וז"ל הגמ': "ת"ר: קידוש ידיו ורגליו ביום – אין צריך לקדש בלילה, בלילה – צריך לקדש ביום דברי רבי, שהיה רבי אומר: לינה מועלת בקידוש ידים ורגלים. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר: אין לינה מועלת בקידוש ידים ורגלים. תניא אידך: היה עומד ומקריב על גבי מזבח כל הלילה – לאורה טעון קידוש ידים ורגלים דברי רבי. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר: כיון שקידוש ידיו ורגליו מתחילת עבודה אפילו מיכן ועד עשרה ימים אינו צריך לקדש...מאי טעמא דרבי? דכתיב: 'בגשתם'. מאי טעמא דרבי אלעזר ברבי שמעון? דכתיב: 'בבואם', ואידך נמי הכתיב 'בבואם'! אי כתיב 'בגשתם' ולא כתיב 'בבואם' הוה אמינא על כל גישה וגישה, כתב רחמנא – 'בבואם'. ואידך נמי הכתיב: 'בגשתם'! אי כתיב 'בבואם' ולא כתיב 'בגשתם' הוה אמינא אפילו אביאה ריקנית. אביאה ריקנית? הא כתיב: 'לשרת'! אלא...לכדרב אחא". יוצא אפוא בין לרבי ובין לרבי אלעזר ברבי שמעון שחייב קידוש ידים ורגלים נאמר רק בשירות.

אולי נחלקו התנאים האם הגורם המחייב הוא הביאה או שהגורם המחייב הוא העבודה. סברת רבי אלעזר ברבי שמעון היא שהגורם המחייב הוא הביאה אלא שגדר ביאה מוגדרת רק כאשר ישנה עבודה, ודבריו יובנו שפיר לדרכו של הרמב"ן שהקורבנות אינם עיקר מטרת המקדש אלא השראת השכינה וביאת האדם לכבוד ה', והדברים מסתדרים להפליא עם עולמו הפנימי של רבי אלעזר בנו של ר' שמעון בר יוחאי ואכמ"ל, וסברת רבי היא שהגורם המחייב הוא העבודה, ודבריו יובנו היטב לשיטת הרמב"ם שעיקרו של מקדש גישה לעבודה – וגם כאן ניתן לקשר את גישתו של רבי בענין קידוש ידים ורגלים עם שורש עולמו הפנימי של רבי כחותם כתיבת תושבע"פ על ידי בני אדם.

כל הדיון עד כה עסק בדין קידוש ידים ורגלים לעבודה בעזרה, ברם לגבי ההיכל מצינו דין שונה. במשנה בפרק הראשון במסכת כלים³⁸ העוסקת במדרגות הקדושה שנינו: "ההיכל מקודש ממנו – שאין נכנס לשם שלא רחוק ידים ורגלים....", וכן הרמב"ם הביא

36. פרק ל' פסוק כ'.

37. דף י"ט ע"ב.

38. פרק א' משנה ט'.

בהלכות בית הבחירה³⁹ את המשנה בכלים, תוס' ביומא⁴⁰ כתב במפורש שכל הדיון במחלוקת רבי ורבי אלעזר ברבי שמעון נאמר רק על המזבח ולא על אהל מועד הוא ההיכל שמתחייב אפילו על ביאה ריקנית, ואכמ"ל בפרטי דיני קידוש ידים ורגלים. יוצא אפוא חילוק בין ההיכל, שישנו דין קידוש ידים ורגלים לעצם הכניסה, לבין העזרה, שדין קידוש ידים ורגלים נאמר דוקא לעבודה. לפי הנ"ל הדברים מובנים היטב מפני שעיקר יעודו של ההיכל הוא עצם השראת שכינה ולא העבודה, כתפיסת הרמב"ן, ואילו עיקרה של העזרה היא מקום העבודה.

בשמונת ימי המילואים השכינה לא ירדה בתחילה, כפי שביטאו חז"ל בכרייתא ב"תורת כהנים"⁴¹: "ויבא משה ואהרן אל אהל מועד" כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה עומד אהרן ומצטער, אמר: יודע אני שכעס עלי המקום בשבילי לא ירדה שכינה לישראל, כך עשה לי משה אחי שנכנסתי ונתביישתי ולא ירדה שכינה לישראל, מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל, לכך נאמר: 'ויבא משה ואהרן אל אהל מועד'. אם נתבונן בפשוטו של מקרא השכינה ירדה רק אחרי עשית החטאת והעולה על מזבח החיצון, ואחרי ברכת הכהנים ביציאה לעם. לפי דרכנו נסביר ששכינה בתוך ההיכל במדרגתה הגבוהה יכולה להופיע רק על ידי עבודת מזבח החיצון הנמצא מחוץ להיכל בעזרה.

9. הסבר חטא נדב ואביהוא.

לאור הנ"ל ניתן להסביר את חטא נדב ואביהוא. בפרשת שמיני⁴² התורה מנמקת את חטא נדב ואביהוא: "ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישומו עליה קטרת, ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אתם". הגמ' בערוכין⁴³ מבארת את החטא, וז"ל: "תניא – ר' אליעזר אומר: לא מתו בני אהרן עד שהורו הלכה בפני משה רבן. מאי דרוש? 'נתנו בני אהרן כהן אש על המזבח', אמרו – אף על פי שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט". תוס' על אתר מתקשה במה חטאו בני אהרן, וז"ל: "...לכאורה משמע שהקטורת שהקטירו על מזבח החיצון היה, והוראת שעה היתה כדאשכחנא בקטרת של נשיאים כדאמרינן בשילהי התכלת⁴⁴. דאי על מזבח הפנימי הקטירו מאי שייכא אותה דרשה לשם, והא לא היה יורד אש על מזבח הפנימי לשם קטורת, דהא קי"ל בפרק אמר להם הממונה⁴⁵ דמערכא שניה שעל מזבח החיצון לקטרת, מיהו בתורת כהנים משמע שלבית קדשי הקדשים נכנסו להקטיר ולשם נשרפו, וצ"ע".

39. פרק ז' הכ"א.

40. דף ה' ע"ב תוד"ה "להביא".

41. פרשתא א' י"ט.

42. פרק י' פסוק א'.

43. דף ס"ג ע"א.

44. מנחות דף נ' ע"ב.

45. יומא דף ל"ג ע"א.

המהרש"א בחידושי אגדות על אתר מקשה: "יש לדקדק כיון דכך מפורש בהאי קרא 'ונתנו בני אהרן אש וגו' מאי שייך ביה שהורו הלכה בפני משה, ולישנא ד'מאי דרוש' נמי קשה כיון שמפורש הוא בתורה... " עיין שם מה שתרץ.

הגמ' ביומא⁴⁶ לומדת להלכה את הלימוד של נדב ואביהוא, וז"ל הגמ': "תניא – 'ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח', אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט', וכן נפסק ברמב"ם⁴⁷: "מצות עשה להיות אש יקודה על המזבח תמיד, שנאמר: 'אש תמיד תוקד על המזבח', אע"פ שהאש ירדה מן השמים מצוה להביא אש מן ההדיוט, שנאמר: 'ונתנו בני אהרן הכהנים אש על המזבח'", ואם כן תמוה מאוד במה חטאו לדעת התוס'.

הראב"ד⁴⁸ חולק על תוס' בהסבר חטא נדב ואביהוא, ולפירושו אין את התמיהות שהזכרנו בקשר לפירוש תוס', וז"ל: "כי טועים היו בהוראה זו, שלא אמר הכתוב כן אלא לענין מזבח החיצון, אבל להקטיר קטורת במזבח הפנימי אין להביא (ראיה) מן ההדיוט, כדמפורש במסכת יומא⁴⁹ ובמסכת תמיד⁵⁰ דמערכה בפני עצמה היו עושין על מזבח החיצון שממנה נוטלין אש לקטרת, והם טעו שהשוו מזבח הפנימי למזבח החיצון, ומ"מ לא נענשו משום טעותם כיון שהיו שוגגין, אלא משום הוראתם".

לפי דרכנו הסבר הראב"ד לחטא נדב ואביהוא מוכן להפליא, מפני שחטאם היה בהבאת אש מן ההדיוט למזבח הפנימי המצוי בהיכל, ואופי גילוי שכינה בהיכל על ידי אתערותא דלתתא בניגוד לעזרה שבה מצוה להביא מן ההדיוט.

יש להוסיף שאש ההדיוט המוקרבת על מזבח העולה מתאחדת עם גחלת של אש היורדת משמים ונהפכת להיות אש אלוקית, וממערכה מיחדת הנמצאת על מזבח העולה מביאים את האש למזבח הפנימי, מזבח הקטורת, המצוי בהיכל. עוצמת ההדיוט על ידי אתערותא דלתתא נהפכת להיות תורת ה' רק בהתבטלותה המוחלטת על מזבח העולה.

10. הרכבת שיטות הרמב"ם והרמב"ן ביחס לבית ראשון ובית שני.

בגמ' ביומא⁵¹ מונים את הדברים שנעדרו בבית שני, וז"ל הגמ': "...אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון, וכפורת, וכרובים, אש, ושכינה, ורוח הקדש ואורים ותומים".

ארון כפרת וכרובים הכונה כפשוטו, אלא שרש"י סובר ש'ארון כפרת וכרובים' נמנים כאחד, ואילו המאירי סובר ש'ארון וכפורת' נמנים כאחד ואילו ה'כרובים' נמנים כדבר נפרד⁵², ובהמשך נרחיב את הביאור במשמעות העדר הארון.

'אש' – בגמ' שם מונים את הדברים המיוחדים באש מזבח החיצון, וז"ל הגמ': "תניא –

46. דף כ"א ע"ב.

47. פרק ב' הלכות תמידין ומוספין הלכה א'.

48. מופיע בחידושי הרשב"א, הריטב"א, הר"ן ובחידושי המאירי על אתר.

49. דף מ"ה ע"א.

50. פרק ה'.

51. דף כ"א ע"ב.

52. ניתן להוכיח את שיטת המאירי מתאור הכנסת ארון העדות בבנין שלמה, במלכים א' פרק ח' פסוק

חמשה דברים נאמרו באש של מערכה: רבוצה כארי (רש"י: "גחלת שנפלה מן השמים בימי שלמה והיתה על המזבח עד שבא מנשה וסילקה היתה דומה לארי רובץ", וב"בית הבחירה": "ר"ל עומדת על של הדיוט"), וברה כחמה (ר' אליקים: "שאינה אדומה כאש שלנו", וב"בית הבחירה": "לרוב בהירותה"), ויש בה ממש (רש"י: "בשלהבת שלה", ר' אליקים: "שיכולין למשמש הלהבה בגחלים"). ואוכלת לחין כיבשין (ר' אליקים: "שלא היתה כבה מחמת בשר (לא) [נא] שהיו זורקין עליה"), ואינה מעלה עשן. ובהמשך הגמ' אומרת שבבית שני היתה רבוצה ככלב (ר' אליקים: "שאינה גדולה כל כך").

המאירי מבאר את ההבדל בין האש שבבית ראשון לאש שבבית שני, וז"ל: "ואף כשתאמר שהיה שם אש יורד מן השמים מכל מקום לא היה מסייע כלל לאש של הדיוט למהר את ההקטרה, שהאש שהיתה יורדת במקדש ראשון היתה מעכלת כל הקורבנות ולא היו הכהנים צריכים להביא אלא שני גזירי עצים לקיים מצוה הבאה מן ההדיוט, אבל אש שהיה יורד במקדש שני לא היה מעכל הקורבנות והיו צריכים להביא עצים למערכה".

'שכינה' – המאירי שמנה 'ארון וכפורת' בנפרד ו'כרובים' בנפרד, את השכינה מונה עם האש ומפרש: "אש של שכינה", ואילו רש"י מפרש: "ושכינה לא שרתה בו". 'רוח הקדש' – רש"י מפרש: "ורוח הקדש לא היתה בנביאים משנת (שתים) [ארבע] לדריוש המלך".

יש להעיר שהרמב"ם כולל את 'רוח הקדש' ב'אורים ותומים' כמבואר להלן.

'אורים ותומים' – הגמ' מבארת שהיה בבית שני אורים ותומים בנך בגדי כהן גדול אבל "סיועי לא מסייעא", וכן פוסק הרמב"ם בהלכות כלי מקדש⁵³: "עשו בבית שני אורים ותומים כדי להשלים שמונה בגדים ואע"פ שלא היו נשאלין בהן. ומפני מה לא היו שואלין בהן? מפני שלא היתה שם רוח הקדש, וכל כהן שאינו מדבר ברוח הקדש ואין שכינה שורה עליו אין נשאלין בו." וכן בהלכות בית הבחירה כמובא להלן.

הרמב"ם⁵⁴ בהלכות בית הבחירה כולל ב'אורים ותומים' את 'רוח הקדש', וז"ל: "...ואף אורים ותומים שהיו בבית שני לא היו משיבין ברוח הקדש ולא היו נשאלין בהן, שנאמר: 'עד עמוד כהן לאורים ותומים'. ולא היו עושין אותן אלא להשלים שמנה בגדים לכהן גדול כדי שלא יהיה מחוסר בגדים". לעומתו הראב"ד על אתר למד כרש"י, ומקשה: "א"א והלא אורים ותומים ורוח הקדש שני דברים הם מן החמשה שחסרו בבית שני, ולדבריו אינו אלא אחד....".

ה'צפנת פענח' מסביר שהרמב"ם בהלכות כלי המקדש⁵⁵: "וכיצד שואלין? עומד הכהן ופניו לפני הארון...". התולה את רוח הקדש של האורים בארון לשיטתו. נראה להסביר, כפי שיבואר להלן, שהארון הוא מיוחד לדבר ה' ובאורים ותומים הדברים מתבטאים ברוח הקדש, ברם אין אפשרות לרוח הקדש של אורים ותומים ללא ארון. נלענ"ד שהמכנה המשותף בין כל חמשת הדברים שלא היו בבית שני, מתמקד בגילוי

ו' מתואר: "ויביאו הכהנים את ארון ברית ה' אל מקומו אל דביר הבית אל קדש הקדשים אל תחת כנפי הכרובים".

53. פרק י' ה"י.

54. פרק ד' ה"א.

55. פרק י' ה"א.

שכינה במדרגתה הנמוכה שעיקרה עוסקת בעבודת האדם באתערותא דלתתא, הדברים באים לידי ביטוי בצורה בהירה בהבדל בין האש על מזבח החיצון בבית ראשון לבין האש בבית שני, וכיחודו של הארון בו נמצאים הלוחות שהם מכתב אלקים והעדרותו בבית שני. לכן נלענ"ד שתפיסת הרמב"ם מובנת היטב במשמעות בנין בית שני, ואילו תפיסת הרמב"ן מובנת ביחס לבית ראשון.

ניתן ע"פ הנ"ל להבין מדוע הרמב"ן מנה את מצוות הארון בנפרד, מפני שישנו ערך למקדש ללא ארון כמו בבית שני, וישנו ערך עצמי לארון ללא מקדש, בנגוד לתכלת בציצית שאין לתכלת ערך ללא ציצית (עיין בהמשך).

בתאור גילוי שכינה בבנין שלמה מצינו הקבלה ברורה לסוף ספר שמות. בספר מלכים⁵⁶ מתואר: "ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית ה'. ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן, כי מלא כבוד ה' את בית ה'", במקביל לסוף ספר שמות ש"כבוד ה' מלא את המשכן", והכהנים במקביל ל"ולא יכל משה לבא אל אהל מועד..", עיין בהערות שיטת ר' יוסי הגלילי⁵⁷.

11. ההבדל בין "אהל העדות" לבין "משכן".

בסוף ספר שמות מצינו באותם הפסוקים שימוש במונח "משכן" ובמונח "אהל העדות", ננסה לבחון מתי התורה משתמשת במונחים אלו.

נלענ"ד שהמונח "משכן" מתפרש כמונח מופשט גם אם אין לו משמעות מעשית וכל המשמעות היא נוכחות השכינה כדלעיל, בניגוד למונח "אהל מועד" שאף הוא עוסק בגילוי שכינה, ברם למטרת דיבור עם משה, כמו שהתורה מבארת⁵⁸: "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארון העדת את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל", ולכן כאשר מתארים את "כבוד ה'" משתמשים במונח "משכן", וכאשר מתיחסים לכניסת משה קוראים לזה "אהל מועד", ועתה נתבונן בפסוקים:

"ויכס הענן את אהל מועד, וכבוד ה' מלא את המשכן.

ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן, וכבוד ה' מלא את המשכן. ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל...

כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם".

56. פרק ח' פסוק י'.

57. וברייתא בתו"כ, ברייתא דר' ישמעאל, מובאת שיטת ר' יוסי הגלילי שלא פירש כפשוטו, שאי יכולתם של משה באהל מועד ושל הכהנים בבנין שלמה להכנס היתה בגין הרמה הגבוהה של גילוי שכינה, אלא כביטוי למלאכי חבלה, וז"ל: "ר' יוסי הגלילי אומר: הרי הוא אומר - ' ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה'" מלמד שנתנה רשות למלאכים לחבל, וכך הפסוק אומר: 'ושכתי כפי עליך עד עברי' מלמד שנתנה רשות למלאכים לחבל, וכך הפסוק אומר: 'אשר נשבעתי באפי אם יבואו אל מנוחת'".

58. שמות כ"ה, כ"ב.

אחרי שנים שכתבתי את הנ"ל מצאתי עומק גדול יותר לחילוק בין ה"משכן" ובין "אוהל מועד". ר' צדוק הכהן בספרו "רסיסי לילה" אות כ"ד מבאר מהו ההבדל בין "משכן" ל"מקדש", וז"ל: "ועיקר בנין המשכן גרם חטא העגל שביקשו ישראל אלקים אשר ילכו וגו' מורגש לעין, ועי"ז פעלו קדושת משכן ואהל מועד שהוא מקום מורגש לעין הולך לפניהם ששם השגת אלהות והי' כל מבקש ה' וגו'. ... וגוף ענין המשכן ומזבח וסדר עבודה הוא הורדת השכינה בתחתונים... והוא נמשך ע"י שכינתו ית' בתחתונים... וזהו המשכן ר"ל מקום שכינה. אבל מקדש ר"ל מקום קדושה הוא ממש היפך משכן דקדושה ר"ל הבדלה והפרשה שהוא דבר נבדל אבל שכינה הוא השוכן ומתחבר ואין נבדל וכמ"ש 'השוכן אתם בתוך טומאותם' משא"כ קדושה הוא הבדלה מטומאה. ומצינו משכן דאיקרי מקדש, ומקדש איקרי משכן (כמ"ש ריש עירובין) דכולא חד ושניהם אמת ביחד שהקב"ה שוכן בתוך בני ישראל וגם נבדל מהם...".

ר' צדוק התייחס למשכן ואהל מועד כדבר אחד, אולם אפשר להגדיר בסגנון אחר שמשכן מבטא אור פנימי השוכן בתוך הכלים, ואילו אוהל מועד מבטא אור מקיף. התורה מתארת את אוהל מועד כמקום עליו שוכן הענן, ואילו את המשכן מקום בו כבוד ה' נמצא בתוכו: "וכבוד ה' מלא את המשכן". נשמתו של משה בבחינה של עולם התוהו שקדם לעולם התיקון בבחינה של אור מקיף. אצל משה נאמר: "מן המים משיתהו", ומבארים שמשה היה שייך לשמיטה ראשונה, שקדמה לעולם שלנו שהוא משמיטה שניה, לכן מובן היטב מדוע הדיבור מדבר עם משה דוקא דרך אוהל מועד המסמל אור מקיף (להבנת ענין השמיטות עיין לקוטי תורה לאר"י פרשת קדושים, וכן ב"תורה אור" לבעל התניא בפרשת שמות - ביאור נשמתו של משה רבינו בבחינה של עולם התוהו שקדם לעולם התיקון, ואכמ"ל).

12. הוכחות לערכו היחודי של הארון:

- א. הארון עיקר המקדש.
- ב. מי המצווה על בניתו.
- ג. בדין נשיאתו.
- ד. העדרותו ממנין המצוות.
- ה. העדר מצוות בנייתו בהלכות בית הבחירה ברמב"ם.
- ו. העדרותו בבית שני.
- ז. האם הארון מוגדר כלי שרת.

א. הארון עיקר המקדש.

לעיל הבאנו את שיטת הרמב"ן שבדבריו הובאו שתי ראיות שהארון עיקר המקדש:
 א. הקדמת ציווי בניית הארון.
 ב. הביטוי "משכן העדות".

מצינו גם במדרש רבה⁵⁹ התיחסות להקדמת ציווי הארון, וז"ל: "ועשו ארון מה כתיב למעלה: 'ויקחו לי תרומה', מיד 'ועשו ארון עצי שיטים', מה התורה קדמה לכל – כך מעשה המשכן הקדים את הארון לכל הכלים. מה האור קדם לכל מעשה בראשית דכתיב: 'ויאמר אלהים יהי אור', ואף במשכן בתורה שנקראת אור דכתיב: 'כי נר מצוה ותורה אור' קדמו מעשיה לכל הכלים".

בפסוק בפרשת בהעלותך⁶⁰: "ונסעו הקהתים נושאי המקדש והקימו את המשכן עד באם", ישנו קושי – שהרי המקדש אינו קיים בזמן המסע.

רש"י על אתר שת לבו לקושי ומפרש: "נושאי המקדש" – נושאי דברים המקודשים. (דברי רש"י בנויים על תחילת ספר במדבר⁶¹ המתאר את תפקיד בני קהת: "ומשמרתם הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש אשר ישרתו בהם והמסך וכל עבודתו."), ברם הירושלמי בערובין⁶² צמצם את הביטוי "נושאי המקדש" לארון בלבד, וז"ל: "ונסעו הקהתים נושאי המקדש", תניא – מי היה מכוין להם את הרוחות במדבר? אמר רב אחא: הארון היה מכוין להם, הדא הוא דכתיב: 'ונסעו הקהתים נושאי המקדש' – זה הארון, 'והרימו' – בני מררי, 'את המשכן עד בואם' – בני קהת שעליהם היה הארון נתון. רואים שהירושלמי הבין ב"מקדש" תאור לארון, וכמו כן מצינו בדברי הימים⁶³: "ראה עתה כי ה' בחר בך לבנות בית למקדש חזק ועשה". ומסביר רש"י על אתר: "כי ה' בחר בך לבנות בית למקדש" – לא לבנות בו לדור בו כי השמים ושמי השמים לא יכללוהו, אלא למקדש לצורך הארון שנקרא מקדש דכתיב⁶⁴: 'ונשאו הקהתים נושאי המקדש' והוא הארון וכו'". (ניתן לבאר שבזמן המסע אין צורך לקרשים ויריעות המגבילות את השכינה בניגוד לזמן החניה, ואכמ"ל.).

ב. מי המצווה על בניתו.

בפרשת תרומה מצינו דברים שהמצווה בעשייתם הוא משה רבינו, והתורה נוקטת בלשון "ועשית" או בלשון "תעשה", וישנם דברים שהתורה מצווה את כלל ישראל, והתורה נוקטת בלשון "ועשו".

בציווי בנית הכלים מופיע רק בשלושה מקומות הציווי בלשון רבים:

א. בתחילת פרשת תרומה⁶⁵: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו".

ב. בפרשת הארון⁶⁶, אלא שמצינו בפרשת הארון לגבי חלק מן הדברים צווי של "ועשית".

59. ל"ד ב'.

60. פרק י' פסוק כ"א.

61. פרק ג' פסוק ל"א.

62. פרק ה' ה"א.

63. פרק כ"ח פסוק י'.

64. במדבר י'.

65. פרק כ"ה פ' ח' ט'.

66. פרק כ"ה פ' י' כ"ב.

"ועשו ארון עצי שיטים...
 וצפית אתו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו
 ועשית עליו זר זהב סביב
 ויצקת לו ארבע טבעת זהב ונתת על ארבע פעמתי...
 ועשית בדי עצי שיטים וצפית אתם זהב. והכאת את הבדים...
 ונתת אל הארן את העדת אשר אתן אליך.
 ועשית כפרת זהב טהור...
 ועשית שנים כרבים זהב מקשה תעשה אתם...ועשה כרוב אחד מקצה...
 מן הכפרת תעשו את הכרבים..."

ונתת את הכפרת על הארן מלמעלה ואל הארן תתן את העדות... אליך".
 ג. בסוף פרשת תרומה⁶⁷ בציווי עשית מזבח הנחושת. כל פרשת עשית מזבח הנחושת
 נאמרה כצווי בלשון יחיד, חוץ ממשפט הסיום: "נבוב לוחות תעשה אותו כאשר הראה
 אותך בהר כן יעשו", אולם כאן אין קושי מפני שמתואר העתיד ולא בלשון צווי, והרי
 בפרשיות העשיה את כל הכלים עושה בצלאל אע"פ שמשה רבינו מצווה.
 ניתן לראות אם כן דימוי בין בנית הארון לבנין המשכן, ומכאן ניתן להגיע למסקנת הרמב"ן
 שהארון עיקר כוונת המשכן.

הזוהר⁶⁸ שם לב לשוני שבבנית הארון נאמר "ועשו" בלשון רבים אלא שהוא מצרף קושי
 נוסף לגבי האפוד, וז"ל: "...רש"א: בכל פרשתא דא אשכחנא דאיתמסר עבידתא בידא
 דמשה, בר תרין. בכלהו כתיב: 'ועשית' ובארון ובאפוד כתיב: 'ועשו ארון', 'ועשו את
 האפוד', ולא כתיב 'ועשית'. מ"ט בארון לא כתיב 'ועשית'...?..." ועיין שם בזוהר מה שיישב
 בקשר לארון ולאפוד, ועיין בהמשך בפרק העוסק בצורך בכלל ישראל כולו להורדת שכינה
 במדרגה הגבוהה, הסבר למכנה המשותף בין הארון והאפוד.
 לגבי התמיהה – מדוע חלק מפרשת הארון מצווה בלשון יחיד למשה רבינו, ואילו חלק
 אחר בלשון רבים (חלק הפרשה העוסק בעצי השיטים, ופעם אחת בעשית הכרובים – מצווים
 בלשון רבים) – עיין בהמשך בפרק העוסק במשמעות יחודו של הארון.

ג. בדין נשיאתו.

בפרשת נשא⁶⁹ מובא יחודו של הארון בדרך נשיאתו: "ויקח משה את העגלת ואת הבקר
 ויתן אותם אל הלויים. את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי עבדתם. ואת
 ארבע העגלות ואת שמנת הבקר נתן לבני מררי כפי עבדתם ביד איתמר בן אהרן הכהן.
 ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש עליהם בכתף ישאו".
 בגמ' בסוטה⁷⁰ למדו מפסוקים אלו איסור נשיאת הארון בעגלה, וז"ל הגמ': "דרש רבא:

67. פרק כ"ז פסוק ח'.

68. זהר חדש תרומה דף מ"ב טו"ג.

69. פרק ז' פס' ר' ט'.

70. דף ל"ה ע"א.

מפני מה נענש דוד? מפני שקרא לדברי תורה זמירות, שנאמר⁷¹: 'זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי', אמר לו הקב"ה: 'ד"ת שכתוב בהן⁷²: 'התעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאִינְנוּ אֶתְּךָ קוֹרָא אוֹתָן זְמִירוֹת! הֲרִינִי מִכְשִׁילְךָ בְּדַבַּר שֶׁאִפִּילוֹ תִּינּוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבֵּן יוֹדְעִין אוֹתוֹ, דְּכַתִּיב: 'וּלְבָנֵי קֹהֵל לֹא נָתַן כִּי עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ וּגּוֹ' וְאִיהוּ אֶתִּיאָא בְּעַגְלָתָא', וְכֵן נִפְסַק בְּרַמְבַּ"ם⁷³: "בַּעַת שְׁמוּלִיכִין אֶת הָאָרוֹן מִמְּקוֹם לְמִקּוֹם אֵין מוּלִיכִין אוֹתוֹ לֹא עַל הַבְּהֵמָה וְלֹא עַל הָעִגְלוֹת אֲלֵא מִצוּה לְנוֹטְלוֹ עַל הַכֶּתֶף, וּלְפִי שֶׁשָּׂכַח דוֹד וּנְשָׂאוֹ עַל הָעִגְלָה נִפְרָץ פְּרָץ בְּעוֹזָא, אֲלֵא מִצוּה לְנוֹשְׂאוֹ עַל הַכֶּתֶף, שֶׁנֶּאֱמַר: 'כִּי עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵיהֶם בְּכֶתֶף יִשְׂאוּ'. כִּשְׁנוֹשְׂאִים אוֹתוֹ עַל הַכֶּתֶף נוֹשְׂאִין פָּנִים כְּנֶגֶד פָּנִים וְאַחֲרֵיהֶם לְחוּץ וּפְנֵיהֶם לְפָנִים וְנִזְהָרִים שֶׁלֹּא יִשְׁמְטוּ הַבְּדִים מִן הַטְּבַעוֹת, שֶׁהִמְסִיר אֶחָד מִן הַבְּדִים מִן הַטְּבַעוֹת לֹקֵה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'בְּטַבְּעוֹת הָאָרוֹן יִהְיוּ הַבְּדִים לֹא יִסּוּרוּ מִמֶּנּוּ'."

בספר המצוות לרמב"ם⁷⁴ מצמצם שרק הכהנים מצווים בנשיאת הארון, וז"ל: "היא שצוונו שישאו הכהנים הארון על כתפיהם כשנרצה לשאתו ממקום למקום, והוא אמרו: 'כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו', ואף על פי שזה הצווי בא ללוים בעת ההיא, אמנם היה זה למעוט מספר הכהנים בזמן ההוא כי אהרן הוא הראש אומנם לדורות הכהנים חייבים במצוה והם ישאוהו כמו שהתבאר בספר יהושע ובספר שמואל, וכשצוה דוד לשאת הארון בפעם השנית אמר בדברי הימים⁷⁵: 'וישאו בני הלויים את ארון האלהים כאשר צוה משה בדבר ה' בכתפם במטות עליהם', וכן כשזכר בדברי הימים חלוקת הכהנים לעשרים וארבעה משמרות ואמר אחר זה⁷⁶: 'אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם כאשר צוה ה' אלהי ישראל', בארו חכמים שהוא רומז להיות עבודת הכהנים לשאת את הארון על הכתף וזהו 'כאשר צוהו ה' אלהי ישראל'...". בניגוד לדעת הרמב"ן שהובא לעיל שהמצוה היא בין בכהנים ובין בלויים. בהמשך נבאר מה המשמעות של חיוב נשיאת הארון, מדוע דוקא "פנים כנגד פנים", ומדוע דוקא על ידי הכהנים.

ד. העדרותו ממנין המצוות.

לעיל הוזכר שהרמב"ן מנה את מצות עשית הארון בנפרד ממצות בנית המקדש, ובניגוד לכלים שאינם אלא הכשר עבודה. והרמב"ם לא מנה את הארון בתור מצווה עצמאית, ואף לא הזכיר אותו בין הכלים, שלדעת הרמב"ם הם חלק ממצות בנית המקדש. בין לרמב"ם ובין לרמב"ן רואים שישנו יחוד לארון, ובהמשך נבאר את סיבת חריגתו ויחודו של הארון משאר הכלים.

71. תהלים קי"ט.

72. משלי כ"ג.

73. פרק ב' הלכות כלי המקדש הלכה י"ב י"ג.

74. מצווה ל"ד.

75. א' פרק ט"ו פ' ט"ו.

76. א' פרק כ"ד פ' י"ט.

ה. העדר מצוות בנייתו בהלכות בית הבחירה ברמב"ם.
 הרמב"ם בהלכות בית הבחירה לא מזכיר את מצוות בניית הארון, אע"פ שבשלושת הפרקים הראשונים הרמב"ם מתאר את מצוות בניית המקדש והכלים. גם כאשר הרמב"ם מתאר את תכולת הכלים בתחילת הלכות בית הבחירה⁷⁷ אינו מזכיר את הארון, וז"ל: "ואלו הן הדברים שהן עיקר בבנין הבית עושין בו קדש וקודש הקדשים... ועושין במקדש כלים: מזבח לעולה ולשאר הקורבנות וכבש... וכיור... ומזבח לקטרת... ומנורה ושולחן...".
 הרמב"ם בריש פרק ד' בהלכות בית הבחירה כותב: "אכן היתה בקדש הקדשים במערכו שעליה היה הארון מונח ולפניו צנצנת המן ומטה אהרן, ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות, ויאשיהו המלך צוה וגנוזו במקום שבנה שלמה, שנאמר: 'ויאמר ללויים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם וכו'... וכל אלו לא חזרו עמו בבית שני...".
 ניתן להעלות אפשרות שהרמב"ם לא מנה את מצוות בנייתו מפני שהוא קיים וממילא אינה מצווה לדורות, אלא שעדיין צ"ע.

ו. העדרותו בבית שני.

לעיל הוזכר שבבית שני לא היה ארון, יש לדון בשני משורים:

- א. מדוע לא בנו ארון.
 - ב. מה מסמל הארון ומה משמעות בית שני שלא היה בו ארון.
- ר' מאיר שמחה ב"משך חכמה"⁷⁸ מסביר מדוע לא היה ארון בבית שני, וז"ל: "...הנה כל הכלים עשו במקדש שני לבד הארון, כי הלוחות נגנוזו⁷⁹, והלוחות מעכבים את הארון ובקודשים כל מקום ששנה הכתוב לעכב. לכן תנא ביה קרא דאינו ארון עד שיותן בו העדות וכיון שבמקדש שני לא היו בו לוחות, לא היה ארון, ודו"ק".
 ובדומה ל"משך חכמה" כותב הרש"ש⁸⁰: "...קשה לי מדוע לא עשו ארון אחר בבית שני, ואי משום דכתיב: 'ונתת אל הארון את העדות' דמשמע דעיקרו אינו אלא לצורך העדות, הלא גם בחושן כתיב: 'ונתת אל חושן המשפט את האורים וגו'', ואפילו הכי לדעת הראב"ד הבאתיו לעיל בסוף פרק קמא, לא היו בבית שני, ומכל מקום עשו את החושן לתשלום שמונה בגדים! ואולי משום דכפל השם יתברך בצווי נתינת העדות אליו, דבפרשת תרומה בפסוק ט"ז וכ"א משמע דלעכב שנה עליהן וכן בפרשת כי תשא כתיב⁸¹: 'ואת הארון לעדות' דמשמע דאינו אלא לצורך העדות".
 לגבי המשמעות שהארון אינו אלא לצורך לוחות העדות והמשמעות של הנ"ל, עיין בהמשך.

77. פרק א' ה"ה ו'.

78. פרק כ"ה פסוק כ"א.

79. יומא כ"ב ע"ב.

80. על המשנה ביומא דף נ"ג ע"ב.

81. פרק ל"א פ' ז'.

ז. האם הארון מוגדר כלי שרת.
 ה"צפנת פענח"⁸² דן האם הארון נחשב לכלי שרת ומביא כמה נ"מ עיין שם, על פי זה מסביר את העדרותה של מצוות בניית הארון מהרמב"ם כנ"ל, ואכמ"ל.

13. משמעותו הרוחנית של הארון בקדש הקדשים. (הסבר הטא דוד בנשיאת הארון)

הארון מונח בבית המקדש במקום אבן השתיה, בגמ' ביומא⁸³ מובאת ברייתא המסבירה מה מהותה של אבן השתיה, וז"ל: "תנא – שממנה הושתת העולם. תנן כמאן דאמר – מציון נברא העולם..."

במקום אבן השתיה מונח הארון שבו מונחים לוחות העדות שהם "מכתב אלהים... כתובים משני עבריהם מזה ומזה הם כתובים"⁸⁴, בירושלמי בשקלים (פ"ו ה"א) מובאת מחלוקת איך היו נקראים הלוחות, ודעתו של ר' סמאי שהלוחות היו נקראים מארבעה צדדים, וז"ל הירושלמי: "...ר"ש בן יוחאי אומר: עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה, דכתיב: 'ויכתבם על שני לוחות אבנים' – עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה. רבי סמאי אמר: ארבעים על לוח זה וארבעים על לוח זה, דכתיב: 'מזה ומזה הם כתובים' – טטרוגה", על דברי הירושלמי כותב בעל התויו"ט⁸⁵: "...והרכבה נתלבטו בזה מפרשי ירושלמי דשקלים... ואחר אחרון אני בא בעל עשרה אמרות שכתב במאמר חקור דין חלק ב' פרק עשרים על אותו מאמר דירושלמי שהיה זה מעשה אלהים בלתי משוער בשכלנו לא כמעשה הדיוט שצירום זולתנו לפנינו ונער יכתבם", מעבר לפלא בדברי הירושלמי ברור שהירושלמי רצה לבטא שהלוחות בבחינת התורה הקמאית בבחינת דברי הירושלמי שם בהמשך: "רבי פנחס בשם רשב"ל: התורה שנתן לו הקב"ה למשה נתנה לו אש לבנה וחרותה באש שחורה היא, אש מובללת באש, חצובה מאש דכתיב⁸⁶: 'מימינו אש דת למו'". אותה תורה שנאמר עליה במשלי⁸⁷ בפרק העוסק בקדמות התורה לבריאת העולם: "ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת".

במקום ממנו הושתת העולם מונחות הלוחות שמבטאות את התורה שבה הקב"ה השתעשע וברא עלמא.

ע"פ זה מובן מדוע דוקא משכן עם ארון העדות מבטא את המצב קודם החטא. לאור זה נפלאים דברי בעל התניא המוסברים על ידי נכדו הצמח צדק ב"דרך מצותיך"⁸⁸ בהסבר חטאו של דוד המלך.

82. פרק ד' הלכות בית הבחירה ה"א.

83. דף נ"ד ע"ב.

84. שמות פרק ל"ב פסוק ט"ו.

85. מסכת אבות פרק ה' משנה ו'.

86. דברים ל"ג.

87. משלי פרק ח' פסוק ל'.

88. מצות משא הארון בכתף.

במדרש בראשית רבה⁸⁹ מובא שהתורה בבחינת נובלות⁹⁰ כלפי חכמה של מעלה, וז"ל המדרש: "רבי חנינא בר יצחק אמר: ג' נובלות הן: נובלת מיתה – שינה, נובלת נבואה – חלום, נובלת העולם הבא – שבת. ר' אבין מוסיף עוד תרתין: נובלת אורה של מעלה – גלגל חמה, נובלת חכמה של מעלה – תורה".

בספר התניא⁹¹ מרחיב ומבאר את המדרש שתורה שלנו בבחינת נובלות, וז"ל: "עוטה אור כשלמה וגו' הנה בלקוטי תורה של האר"י ז"ל פ' כי תשא ופרשת ויקרא כתב כי השגת מרע"ה לא היתה בבחינת פנימיות דחכמה עילאה הנקרא אבא דאצילות וכ"ש בספירת הכתר שלמעלה ממנה הנקרא א"א כ"א בבחינת אחוריים דחכמה המלוכשת בכינה המתלבשת בז' ספירות התחתונות שנק' ז"א סוד התורה ומתפשטת עד סוף ד' ספירות התחתונות שהן נהי"מ ושם היתה השגת נבואתו בבחינת פנימיות דהיינו מבחי' פנימיות דנהי"מ. אבל למעלה מנהי"מ לא היתה לו שום השגה בפנימיות כ"א בבחינת אחוריים דחכמה המלוכשת בכינה המלוכשת ומתפשטת תוך פנימיות דנהי"מ בסוד נובלות חכמה שלמעלה תורה שהיא בבחינת ז"א וכדכתיב: 'וראית את אחורי לפני לא יראו' ע"ש ובשער הנבואה פ"א... והנה בחי' חכמת אלוהות ב"ה המלוכשת בתרי"ג מצות התורה נק' בשם בחינת אחוריי' דחכמה כי כל אחוריים שבספירות הן מדרגות החיצונות והתחתונות במעלה שבספירה זו מה שיוכלו לירד ולהתפשט למטה להתלבש בכרואים להחיותם ובחי' הפנים היא הספירה עצמה המיוחדת במאצילה א"ס ב"ה בתכלית היחוד... ומה שמאיר ומתפשט מחכמתו ית' למטה בתחתונים שהם בעלי גבול ותכלית ומתלבש בהם נקרא אחוריים... וההשפעה לכל הנבראים כולם שהם בעלי גבול ותכלית נחשבת ירידה וצמצום כביכול לגבי המאציל א"ס ב"ה עד"מ כמו שנחשבת ירידה וצמצום לשכל האדם המשכיל המצומצם באיזה עשיה גשמיות וחומריות ממש, ולכן משה רבינו ע"ה שהשיג עד אחוריים דחכמה זכה שתנתן ע"י התורה שהיא נובלות חכמה שלמעלה פי' מה שנובל ממנה ויורד למטה ומתלבש בתורה גשמיות שלנו שעיקרה ותכליתה הוא קיום המצות ל"ת ועשה בפועל ומעשה ממש...".

על פי הנ"ל מסביר בעל התניא⁹² את חטאו של דוד המלך, וז"ל: "... והנה הלוחות שבארון נמשכו מבחי' פנימית (ובזאת מעלתם יתירה על התורה שלפנינו הכתובה בידי ב"ו כי בלוחות כתיב 'והמכתב מכתב אלקים' כו'⁹³) ולכן לא היתה בהן בחינת פנים ואחור גם

89. פרשה י"ז ה'.

90. הרמב"ם במורה נבוכים חלק שני פרק ל"ז מבאר בתוך דבריו את הדמיון לנובלות במדרש, וז"ל: "... ואין עושים השואה בין שני דברים השונים במינם, לא יתכן לומר שלמות האדם פי כך וכך בשלמות הסוס, וכבר חזרו על ענין זה בבראשית רבה ואמרו נובלת נבואה חלום, וזה דמוי נפלא, כי הנובלת הוא הפרי בעינו ובעצמו אלא שנבל לפני שלמותו ולפני שיגיע זמנו... " וכדומה מופיע בפירוש מהר"ז על אתר – כמ"ש בברכות ריש פרק כיצד מברכין על הנובלות תמרי דויקא שהרוח משיר מן האילן והם תמרים קלים שהרוח משירן שהתמרים הטובים קשים ליפול ברות, וכשנאצלים דברים קטנים וקלים מדברים גדולים וכבדים נקראים נובלות, וכמ"ש: 'כנכול עלה מגפן' וכן כאן שהשינה חלק קטן מן המיתה והחלום מן הנבואה וכו'".

91. אגרת הקדש פרק י"ט.

92. דרך מצותיך שם.

93. שמות ל"ב, ט"ז.

בגשמיות שזהו נגד השכל להיות כתובים משני עבריהם ויהיו נקראים מכל צדדיהם בשוה אלא מחמת גילוי בחי' פנים העליון בהם ולכן נצטוינו לשאת את הארון על הכתף לחבר ולייחד הכתפים שהן בחי' אחוריים אל עבודת הקדש היא ח"ע בבחי' פנים שמשם נמשכו הלוחות שבארון...".

ומרחיב ומבאר הצמח צדק: "וביאור הענין הנה יובן בביאור ענין שכחה דוד שנסאו על העגלות, וארז"ל⁹⁴ שזה היה עונש לו על שאמר: 'זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי' כו' ששיבחה התורה בקראה אותה זמירות, וא"ל הקב"ה: דוד, זמירות קרית להו, חיך שאתה נכשל בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים בו שנאמר: 'כי עבודת הקדש' כו', ולהבין זה יש להקדים כי הגם שנת"ל שהתורה שלפנינו היא רק נובלות חכמה שלמעלה ובחי' אחוריים בלבד גדולה היא לאין קץ ותכלית מן חיות אלהות שבכל העולמות עליונים ותחתונים ובבחי' זו שיבחה דוד את התורה וכמבואר שם בכי"ק, וז"ל: ולהבין מהו השבח להקב"ה כשזה אסור או מותר הנה הוא ע"ד 'מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך'⁹⁵ כי הנה נודע שכל עולמות עליונים ותחתונים תלויים בדקדוק מצוה א', ד"מ אם הקרבן כשר נעשה יחוד עליון ועולים כל העולמות לקבל חיותם ושפעם, ואם שינה שקיבל הדם בשמאלו ד"מ או שלא בכלי שרת כשר או שהיה חציצה אזי נתבטלה עליות העולמות וחיותם ושפעם מחיי החיים א"ס ב"ה.... וההלכך המתבונן מה גדלו מעשי ה' שבריבוי העולמות וכל צבאם ואיך כולם בטלים במציאות לגבי דקדוק אחד מדקדוקי התורה שהוא עומק מחשבה העליונה וחכמתו ית' אשר בדקדוק קל עולים כל העולמות ומקבלים חיותם ושפעם או להיפך חס ושלום ומזה נתבונן גדולת עומק מחשבתו ית' שהוא בבחי' בלי גבול ותכלית ומעלתה לאין קץ ותכלית על מעלת חיות כל העולמות שכל חיותם שופע מדקדוק אחד ממנה שהוא נמשך ממקורו והוא עומק מחשבתו ית' כמו שער האדם הנמשך ממוחו עד"מ וכנודע מהתיקונים והאדריא וזאת היתה שמחת דהע"ה שהיה מזמר ומרנן לשמח לבו בעסק התורה בעת צרתו, אך מה שהיה משתבחה בתהילת התורה במעלתה זו ואמר: 'זמירות היו לי' וכו' נענש ע"ז ואמר לו הקב"ה זמירות קרית להו משום שבאמת מעלתה זו שכל העולמות בטילים לגבי דקדוק א' ממנה הוא מבחי' אחוריים של עומק המחשבה כמ"ש במקום אחר בשם הארז"ל על מאמר רז"ל נובלות חכמה שלמעלה: תורה, אבל פנימית שבעומק שהוא פנימית התורה היא מיוחדת לגמרי בא"ס ב"ה המלוכש בה בתכלית היחוד ולגבי א"ס ב"ה כל העולמות כלא ממש ואין ואפס ממש כי אתה הוא עד שלא נברא העולם וכו' והלכך גם לפנימיות התורה אין לשבחה כלל בתהלת חיות כל העולמות מאחר דלא ממש חשיבי ובבחי' פנימיותה אינה שמחת לבב אנוש ושעשועיו אלא כביכול שמחת לב ושעשוע המלך הקב"ה שמשתעשע בה כי אלהים הבין דרכה וידע מקומה ומעלתה בידעית עצמו כביכול אבל נעלמה מעיני כל חי כמ"ש: 'פני לא יראו' דהיינו בחי' פנימיותה כמ"ש בשם הארז"ל, וזש"ה: 'ואהיה אצלו כו' שעשועים' אצלו דוקא משחקת לפניו לפניו דוקא דהיינו בבחי' פנימיותה וע"ז נאמר: 'ואהיה אצלו אמון' א"ת אמון אלא אומן כו' (זהר ח"ב קס"א א') ועל בחי' אחוריים אמר ב' משחקת בתבל ארצו ושעשועיו את בני אדם כי התורה ניתנה פנים ואחור כדכתיב במגילה עפה דזכריה 'והיא כתובה פנים ואחור' (עי' עירובין כ' ב') ולפי שתפס דוד בחינת אחוריים

94. סוטה ל"ה ע"א.

95. תהילים צ"ב, ו'.

לכך נענש בשכחה הבאה מבחי' אחוריים ונעלם ממנו לפי שעה מ"ש: 'עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו' לחבר ולייחד את הכתפים עכ"ל וכמש"ל ספ"א".

בלשון פשוטה ניתן לומר שדוד התייחס לתורה של ארון העדות בבחינת "אחוריים" בזמן שלוחות העדות "מכתב אלהים". על מנת שהאדם יקשר את התורה הארצית לארון העדות בו מונח "מכתב אלהים" יש צורך במשא בכתף, דוד בילבל את המדרגות והתייחס לתורה הארצית בבחינה של התורה שהקב"ה משתעשע בה קודם בריאת העולם. ניתן אולי לומר שחטא עוזה היה בזה שרצה לאחוז בארון האלהים כי שמטו הבקר – ארון האלהים מצד עצמו אינו צריך נשיאה והארון נושא את נושאי, אולם על מנת שהאדם יקושר לתורה שהלוחות מסמלים בחינת פנימיות של חכמה עליונה, המונחת בארון יש צורך בנשיאה בכתף. באחיות עוזה בארון האלהים יש בחינה של התייחסות לארון מצד התורה הארצית שבו ולא בבחינת אש שחורה ע"ג אש לבנה שבו. ערבוב המדרגות, מעין חטא נדב ואביהוא, שיחסו דיני מזבח החיצון (שמצוה להביא מן ההדיוט) למזבח הפנימי (בו ישנה רק אש של מערכה מיוחדת בבחינת אש של מעלה) מביא חורבן.

14. מרכזיות קודש הקודשים והארון בעבודת יום הכיפורים.

ביום הכיפורים העבודה מתרכזת סביב עבודות פנים בקודש הקודשים, גם מתנות הפרוכת בהיכל מוגדרות לדעת הרמב"ם⁹⁶ כעבודות פנים בניגוד לרש"י (הנ"מ עם סדר מעכב אם לאו). הדברים מובנים היטב מפני שעיקר כוונת המשכן היא השכינה בקודש הקודשים בו מונח הארון עם לוחות העדות, וביום הכיפורים כאשר עם ישראל מתעלה למדרגות מלאכים יש בכח שליחו, הכהן הגדול, להכנס לפני ולפנים.

הרב סולוביצ'יק⁹⁷ הרחיב ובאר את שיטת הרמב"ם בדין הזאות הפרוכת ביוה"כ, וז"ל: "ובהסבר הדברים נראה שיש להוסיף נופך ולומר שביסוד ההלכה הרמב"ם מסכים עם רש"י, שדין היכל כחוץ וממילא שעקרונות אין סדר צריך לעקב בעבודות הנעשות בו במידה שהן אומנם מוגדרות אך ורק כעבודות היכל. מתוך כך, ברור שאין סדר מעכב במתנות מזבח הזהב, ומה שהוא מעכב במתנות פרוכת יש להבין על רקע יסוד שניתן לדייקו מלשון הרמב"ם. דיעויין בדבריו (פ"ד הל' עיוה"כ הל' ב') שכתב, וז"ל: ואחר כך נוטל דם הפר מעל הכן ומזה ממנו על הפרוכת כנגד הארון שמונה הזיות עכ"ל מניסוח ביטוי, 'על הפרוכת כנגד הארון' משמע שיש לחלק בין הזאות פרוכת דיוה"כ לבין אלו של פרים ושעירים הנשרפים אף אם ננית, כדברי הברייתא בתו"כ (ויקרא פרשה ג' הל' י'), שצריך להזות כנגד הבדים היינו מפני שעל חלק זה חל שם פרוכת וכמו שהוסבר לעיל. ואין הכי נמי שלולא לשון הברייתא שם 'שהוא מכון כנגד הבדים', ניתן היה לומר שנוכחות פרוכת מול בין הבדים קובעת שם פרוכת על כולה ולא רק על קטע שממש כנגד הארון, ואז היינו מכשירים הזאות שלא כנגד הבדים שהרי הקיום כל כולו מתייחס אך ורק לפרוכת ולא לארון היות ואין עבודת לפני ולפנים בפרים ושעירים הנשרפים. מה שאין כן בהזאות פרוכת דפר ושעיר

96. הלכות עבודת יוה"כ פ"ה ה"א.

97. קונטרס בענין עבודת יום הכיפורים עמוד מ'.

ביוה"כ דנראה שמכיון שדמם מוזה בקדש הקדשים אז אף להזאות הפרוכת יש זיקה ללפני ולפנים וקיומן קשור בארון ומקומו... ולכן דייק הרמב"ם 'על הפרוכת כנגד הארון'."

15. שתי בחינות בארון:

- א. ארון שיטים וארון זהב.
- ב. לוחות העדות וספר התורה.
- ג. שתי בחינות בכרובים.
- ד. ארון גלה לבבל או נגנו.

ניתן לראות בארון שתי בחינות:

האחת – ארון ללוחות העדות כביטוי לתורה של אש שחורה על גבי אש לבנה – תורה קמאית, ערכו של ארון זה גם ללא קשר למקדש, והוא מהוה ביטוי למקדש ברמתו הגבוהה. הבחינה השניה – שניתן לראות בארון ככלי מכלי המקדש כביטוי לעבודת המשכן על ידי האדם שבמרכזו התורה במטרתה הארצית. בגמ' בסוכה⁹⁸ מובאת ברייתא בשם ר' יוסי האומר: "מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה", הארון עם הכפרת גובהו עשרה טפחים והכרובים נמצאים למעלה מעשרה טפחים, הארון בעצם ממדיו יש בו מעליונים ותחתונים.

א. ארון שיטים וארון זהב.

לעיל הוזכר שבציוויי בנית הארון ישנו הבדל בין צווי בנית ארון עצי שיטים, לבין צפויו. רק בארון עץ נאמר "ועשו" בלשון רבים, ואילו בציפוי הזהב הצווי נאמר בלשון יחיד "ועשית", כביכול עוסקים כאן בשני ארונות במהות שונה. מצינו כמה מדרשים שמבטאים את מהותם של עצי השיטים:

במדרש הגדול: "עצי שיטים, ולמה עצי שיטים? לפי שגלוי לפניו שעתידין לחטוא בשיטים לכך הקדים להם רפואה, יבואו עצי שיטים ויכפרו על מעשה שיטים".
במדרש תנחומא⁹⁹ הדן במזבח החיצון מובא: "...שטים, הם עשו שטות והכעיסוני בעגל, יבואו עצי שיטים ויכפרו על שטותן".

בגמ' בבכורות¹⁰⁰ מובאת מחלוקת מה פירושו של השם שיטים: "ועוד שאלתיו מאי לשון 'שטים'? ואמר לי: שטים שמה. כתנאי – ר' אליעזר אומר: שטים שמה, ר' יהושע אומר: שנתעסקו בדברי שטות".

98. דף ה' ע"א.

99. פירשת תרומה סימן י'.

100. דף ה' ע"ב.

בגמ' בסוטה¹ מרחיבים את מוסג השטות כסיבה לכל העבירות, וז"ל הגמ': "ריש לקיש אמר: אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות, שנאמר²: 'איש איש כי תשטה אישתו', 'תשטה' כתיב".

ניתן איפוא לומר שארון עצי שטים מהוה ביטוי לעם ישראל על כוחותיו האנושיים – אותם כוחות יכולים להיות כוחות עבירה בשיטים או בחטא העגל, ואותם כוחות יכולים להיות המסגרת ללוחות העדות והבסיס לארון הזהב, הארון עצמו מורכב מארון ארצי של ישראל העושים – "ועשו", וארון משה מזהב – "ועשית".

לפי הנ"ל מובנים היטב דברי משנת ר' אליעזר³: "מבית ומחוץ תצפנו לפיכך הארון מצפה זהב מבית ומחוץ לומר לך שתלמידי חכמים צריך שיהא תוכו כבורו, אם כן מה העץ עושה באמצע, אלולי העץ לא היה נואי לצדיק".

מענין שגם את כדי הארון, העשויים מעצי שטים – עושה משה, ואולי יש רמז בדבר שגם משה רבינו צריך להתעסק בבחינת הבדים – במדרש לקח טוב מובא: "ועשית כדי עצי שטים" – אלו המסייעין את עוסקי תורה, ועל המשך הפסוק מופיע במדרש לקח טוב: "וציפית אותם זהב" – שבמקום שעתיד הקב"ה לעשות צל לעוסקי התורה עתיד לעשות למחזיקיה, שנאמר⁴: 'כי בצל החכמה בצל הכסף⁵, ואומר: 'עץ חיים היא למחזיקים בה'".

ב. לוחות העדות וספר התורה.

בגמ' בבבא בתרא⁶ ובירושלמי בשקלים⁷ מובאת מחלוקת היכן היה מונח ספר התורה. לדעת ר' יהודה ספר התורה היה מונח מחוץ לארון, וכמין גלוסקי עשוי לו מבחוץ והיה ספר תורה נתון בתוכו. ר' יהודה למד את שיטתו מהפסוק⁸: "לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה'", לעומתו ר' מאיר סובר שאת ספר התורה הכניסו לתוך הארון, עיין שם איך ר"מ למד את הפסוקים.

נדמה שר' מאיר ור' יהודה נחלקו ביחס בין התורה שניתנה למשה שהמכתב "מכתב אלהים" הם לוחות הברית, לבין ספר התורה הנכתב על ידי אדם.

לדעת ר' יהודה אין לערבב את המדרגות, וספר התורה אומנם יונק מלוחות הברית אולם לא יכל להכנס לארון.

לעומתו ר' מאיר, שהוא צאצא לגר אדומי⁹, ובכתבי האר"י מופיע שהוא ניצוץ מנשמתו של עשו הרשע, מהוה דמות מעולם של לעתיד לבוא כאשר תתגשם נבואת עובדיה¹⁰:

1. דף ג' ע"א.
2. במדבר ה'.
3. פי"ג דף 244.
4. קוהלת ז', י"ב.
5. משלי ג', י"ח.
6. דף י"ד.
7. פרק ו' סוף הלכה א'.
8. דברים ל"א.
9. גיטין דף נ"ו ע"א.
10. פרק א'.

"ועלו מושיעין בהר ציון לשפוט את הר עשו". בגמ' בעירובין¹¹ מתאר רבי את גדולתו של ר"מ: "אמר רבי: האי דמחדדנא מחבראי, דחזיתיה לר' מאיר מאחוריה, ואילו חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי...". תאור שכביכול מזכיר את דברי הקב"ה למשה "וראית את אחורי לפני לא יראו", ר"מ מהוה דמות מעבר לעולם המעשה עד כדי כך שחבריו לא יכלו לעמוד על סוף דעתו, כדברי הגמ' בעירובין¹¹: "א"ר אחא בר חנינא: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדורו של ר"מ כמותו, ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו? שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו, שהוא אומר על טמא טהור ומראה לו פנים, על טהור טמא ומראה לו פנים". לר"מ ספר התורה גם הוא צריך להיות מונח בתוך הארון ליד לוחות הברית.

ג. שתי בחינות בכרובים.

אם נתבונן בפשוטו של מקרא נמצא קושי. בתחילה כתוב – "ועשית" בלשון יחיד בכרובים, ואח"כ בלשון רבים – "תעשו". גם תאור העשיות קצת שונה: "ועשה כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה מן הכפרת תעשו את הכרובים על שני קצותיו", עשית בני ישראל היא "מן הכפרת" דבר הנעדר מעשית משה.

נלענ"ד שיש בכרובים שתי בחינות: האחת – כרובים היונקים מן הכפרת שגובהה עשרה טפחים, יניקה מהארץ למטה מעשרה טפחים. השניה – כרובים עליונים שמהם הקב"ה מדבר, כרובים למעלה מעשרה שם נמצאת השכינה.

ניתן לראות את שתי הבחינות של הכרובים בעצם מציאותם של שני הכרובים וברעיון שהם מסמלים – היחס בין עם ישראל להקב"ה, כפי שמתארת הגמ' ביומא¹²: "אמר רב קטינא: בשעה שהיו ישראל עולין לרגל, מגללין להם את הפרכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להם: ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה".

ד. ארון גלה לבבל או נגנז.

בגמ' ביומא¹³ מובאת מחלוקת היכן מצוי הארון, וז"ל הברייתא: "רבי אליעזר אומר: ארון גלה לבבל, שנאמר¹⁴ ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנאצר ויביאהו בבלה עם כלי חמדת בית ה', רבי שמעון בר יוחאי אומר: ארון גלה לבבל, שנאמר¹⁵: 'לא יותר דבר אמר ה' – אלו עשרת הדברות שבו, ר' יהודה אומר: ארון במקומו נגנז, שנאמר¹⁶: 'ויראו ראשי הכדים מן הקדש על פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה'".

נלענ"ד שניתן לומר שישנן שתי בחינות בארון: ארון של אש שחורה על גבי אש לבנה של תורה קמאית ובה לא שייכת גלות – זוהי דעתו של ר' יהודה. ברם שאר התנאים סוברים שבמציאות של גלות, התורה גולה ומתגלה בזיקוק גדול דרך הגלות, כמו שהיה בגלות בבל, ששם היה עיקר זיקוק תורה שבעל פה. וזהו ארון בבחינת ספר תורה שבארון ולא בבחינת לוחות הברית. לפי התפיסה שהארון גלה לבבל מוכן אולי מדוע לא היה שייך

11. דף י"ג ע"ב.

12. דף נ"ד ע"א.

13. דף נ"ג ע"ב.

14. דברי הימים ב', ל"ו.

15. ישעיהו ל"ט.

16. מלכים א', ח'.

שיחזור בבית שני, מפני שעם ישראל רובו היה בגולה, וזהו זמן של כחינה שהארון נישא על ידי הכהנים תופסי התורה כפי שאבאר בהמשך.

16. הוכחות לצורך בכלל ישראל כולו להורדת שכינה במדרגה הגבוהה.

- א. כמתן תורה.
- ב. בכנית המשכן.
- ג. בשמונת ימי המילואים.
- ד. בהעלאת הארון אצל דוד המלך.
- ה. בכנין שלמה.

ננסה להוכיח שלא שייך גילוי שכינה במדרגתה הגבוהה ללא כלל ישראל כולו, וממילא לא שייך ארון העדות ללא כלל ישראל, ולכן מובן מדוע בבית שני לא היתה אפשרות לארון, ומדוע משה שבר את הלוחות כאשר העם חוטא.

א. כמתן תורה.

בפרשת מתן תורה ניתן לראות בצורה מאד ברורה שגילוי כבוד ה' נעשה לכלל ישראל כולו.

בתחילה, בתאור חנית בני ישראל דורשים במכילתא: "ויחן שם ישראל¹⁷" כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומת ובמחלוקת".

בפרשת מתן תורה, התורה משתמשת בפעמים רבות בביטוי "העם":

פרק י"ט

- (ז) "ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל הדברים אשר צוהו ה'.
- (ח) ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה, וישב משה את דברי העם אל ה'.
- (ט) ויאמר ה' אל משה הנה אני בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי... ויגד משה את דברי העם אל ה'.
- (י) ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם.
- (יא) והיו נכונים ליום השלישי, כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני.
- (יב) והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו....
- (יג) וירד משה מן ההר אל העם, ויקדש את העם ויכבסו שמלותם.
- (יד) ויאמר אל העם היו נכונים לשלושת ימים אל תגשו אל אשה.
- (טו) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקל שופר חזק מאד, ויחרד כל העם אשר במחנה.

- (י"ז) ויוצא משה את העם לקראת האלהים ויטיצבו בתחתית ההר.
 (כ"א) ויאמר ה' אל משה רד העד בעם פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב.
 (כ"ג) ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם לעלת אל הר סיני...
 (כ"ד) ויאמר אליו ה' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל יהרסו...
 (כ"ה) וירד משה אל העם, ויאמר אלהם.

פרק כ'

- (ט"ו) וכל העם ראים את הקולת ואת הלפידים ואת קל השופר ואת ההר עשן, וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק.
 (י"ז) ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים...
 (י"ח) ויעמד העם מרחק ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים".
 רואים בצורה ברורה מאוד שכל פרשת מתן תורה בגילויים הרמים ניתנו דוקא לכלל ישראל כולו, ולכן כל אימת שהתורה מתארת את יחסו של עם ישראל לדיבור האלוקי התורה כותבת "לכל העם", וכן הירידה של ה' היתה "לעיני כל העם".
 לאור הנ"ל מובנים היטב דברי המכילתא דרשב"י¹⁸: "כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם" – מלמד שלא היה בהם סומין. ר' שמעון בן יהודה איש כפר עיכוס אומר: מנין אתה אומר, שאם היו יוצאי מצרים חסרים אפילו אחד לא היתה תורה ניתנת להם, ת"ל 'כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם'".

ב. בבנית המשכן.

פרשת בנית המשכן פותחת: "ויקהל משה את כל עדת ישראל", משכן שמטרתו ירידת שכינה לתחתונים צריך להבנות על ידי כנסת ישראל כולה.

ג. בשמונת ימי המילואים.

בפרשת שמיני¹⁹, כפי שכבר הזכרנו, לא ירדה שכינה כל שמונת ימי המילואים. אם נתבונן בפשוטו של מקרא נמצא ששכינה יורדת ביום השמיני רק ביציאת משה ואהרן אל העם, והשכינה יורדת דוקא לכל העם ולא למשה ואהרן בלבד – "ויצאו ויברכו את העם, וירא כבוד ה' אל כל העם". עתה מובן מדוע חז"ל אומרים שכל ארבעים שנה אחרי חטא המרגלים הדיבור לא דיבר עם משה.

ד. בהעלאת הארון אצל דוד המלך.

- בפרשת העלאת הארון אצל דוד המלך²⁰ מצינו דמיון לשמונת ימי המילואים בשני דברים:
 א. בהשתתפות כל העם.
 ב. ביציאת המלך לברך את העם אחרי עשית הקורבנות.

18. עמוד 141, ובכ"ר ויצא פ' ע'.

19. פרק ט' פסוק כ"ג.

20. שמאל ב' פרק ו'.

- א'.
 (ב') "ויקם וילך דוד וכל העם אשר איתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים.
 (ה') דוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים ובכנרות ...
 (ט"ו) דוד וכל בית ישראל מעלים את ארון ה' בתרועה ובקול שופר.
 ב'.
 (י"ח) ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים, ויברך את העם בשם ה' צבאות".
 רואים איפוא דמיון בין שמונת ימי המילואים של המשכן להעלאת ארון האלהים. לפי מה שהזכרנו הארון מסמל שכינה ברמתה הגבוהה, ולכן מובנת ההשוואה בין הארון לבין המקדש שבמרכזו הארון.

ה. בבנין שלמה.

בבנין שלמה²¹ ישנו גם כן דמיון לשמונת ימי המילואים באותם שני דברים:

- א.
 (א') "אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל המלך שלמה ירושלם להעלות את ארון ברית ה' מעיר דוד היא ציון.
 (ב') ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האתנים בחג ...
 (ג') ויבואו כל זקני ישראל וישאו הכהנים את הארון.
 (ה') והמלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו אתו לפני הארון....
 ב.
 (י"ד) ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וכל קהל ישראל עומד.
 (כ"ב) ויעמד שלמה לפני מזבח ה' נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמים...
 (נ"ה) ויעמד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לאמר".
 העולה מכל הנוכח שאין אפשרות להגיע למדרגת מציאות שכינה בתחתונים ללא כל קהל ישראל, ולכן מובן מדוע במשכן, בארון ובאפוד נאמר "ועשו" בלשון רבים, וניתן להרחיב שהארון הנבנה על ידי כלל ישראל מהווה מסגרת ללוחות, והאפוד שנבנה על ידי כלל ישראל מהווה מסגרת לחושן עם י"ב שבטי ישראל אשר בו האורים ותומים דרכם מועבר דבר ה', כמו"כ מובן מדוע בבית שני לא היה ארון ושאר חמשת הדברים הנ"ל.

17. משמעות העדרותו של הארון בבית שני.

בבית שני לא היה ארון, כפי שכבר הזכרנו לעיל. ניתן להרחיב ולומר שכל יעודו של בית שני היה כדי להכשיר את עם ישראל לגלות הארוכה, כפי שהרחיב הרב קוק

21. מלכים א' פרק ח'.

באורות²²: "הבית השני לא הוכן להשבת אותה האיתנות של האומה, במלא המוכן. לא כח ציבורי ישראלי הופיע עליו, כי אם כח של יחידים. 'הנבדלים מטומאת עמי הארצות', שעל ידם נתן ה' ניר לישראל לעמד לגורלו באחרית הימים."

בית שני נועד להכשרת עם ישראל לגלות הארוכה על ידי כתיבת תורה שבעל פה וזיקוקה – בזמן שרוב עם ישראל נמצא בגולה גם בארץ ישראל הארון אינו במקדש אלא בידי הכהנים "נושאי המקדש".

לאור זה מובנת היטב נבואת ירמיה (ג', ט"ז) על הארון כגאולה העתידה: "והיה כי תרבו ופריתם בארץ כימים ההמה נאם ה' לא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא יעלה על לב, ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד".

22. למהלך האידיאות בישראל עמוד ק"י.